

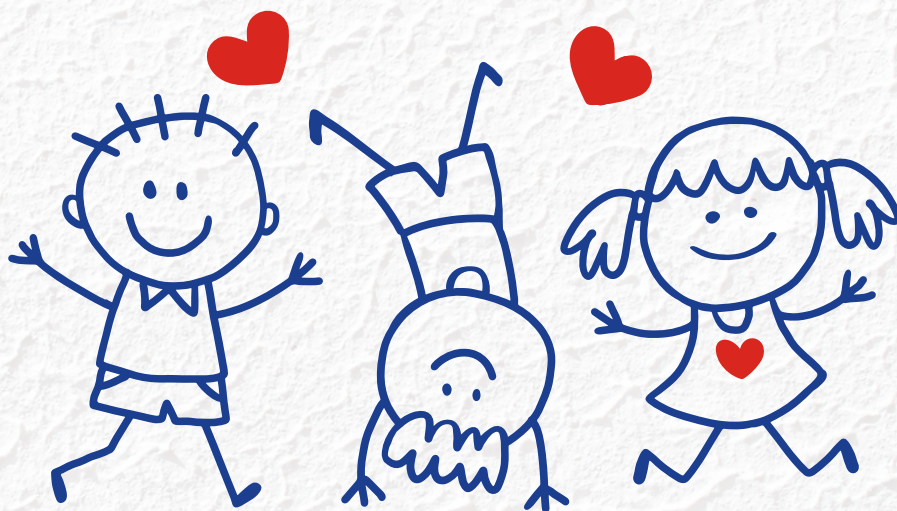
ШУДАРГА ЁС,
ХӨГЖИЛ
ДЭВШИЛД

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ
ХҮҮХЭД, ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖИЛ,
ХАМГААЛЛЫН ЕРӨНХИЙ ГАЗАР

ШУДАРГА БАЙДАЛ

ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

2026 ОН

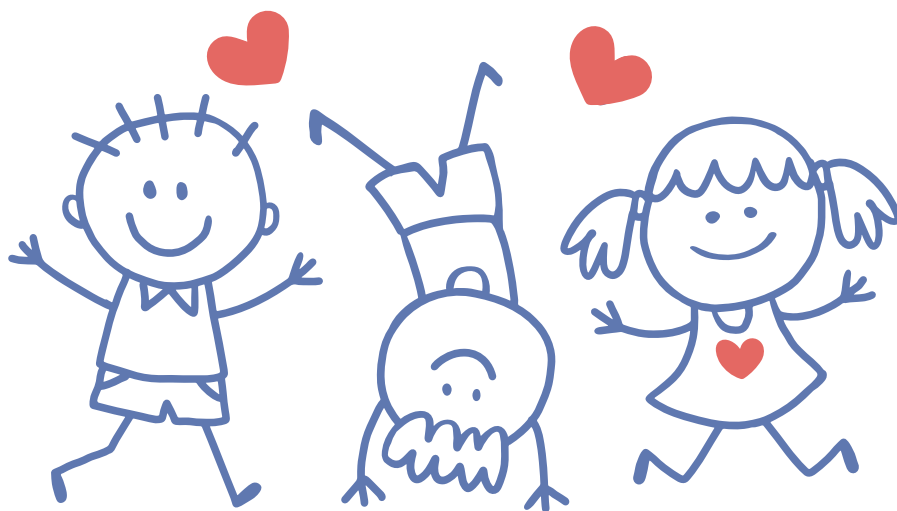
ШУДАРГА ЁС,
ХӨГЖИЛ
ДЭВШИЛД

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ
ХҮҮХЭД, ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖИЛ,
ХАМГААЛЛЫН ЕРӨНХИЙ ГАЗАР

ШУДАРГА БАЙДАЛ

ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААГ ГҮЙЦЭТГЭСЭН:

Авлигатай тэмцэх газар
Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжил, хамгааллын ерөнхий газрын харьяа
Сургалт, судалгаа, мэдээллийн төв

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАНГ ХЯНАСАН:

Авлигатай тэмцэх газар, Судалгаа шинжилгээний албаны дарга, ахлах комиссар
Л.Түвшинбат

Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжил, хамгааллын ерөнхий газрын харьяа Сургалт, судалгаа,
мэдээллийн төвийн захирал

М.Чанцалсүрэн

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАНГ БОЛОВСРУУЛСАН:

Авлигатай тэмцэх газар, Судалгаа шинжилгээний албаны ажилтан, комиссар

Э.Энхмэнд

Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжил, хамгааллын ерөнхий газрын харьяа Сургалт, судалгаа,
мэдээллийн төвийн Гэр бүл, хүүхдийн, хөгжил хамгааллын бодлогын судалгаа
хариуцсан судлаач

Н.Батзориг

СУДАЛГААНЫ МЭДЭЭЛЭЛ ЦУГЛУУЛАЛТЫН БАГ:

С.Амарзаяа
Ч.Мэндбаяр
Г.Наранчимэг
З.Өнөржаргал
О.Цэнд-Аюуш
Ш.Чимэдзаяа

© СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН НЬ АВЛИГАТАЙ ТЭМЦЭХ ГАЗАР БОЛОН
ХҮҮХЭД, ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖИЛ, ХАМГААЛЛЫН ЕРӨНХИЙ ГАЗРЫН ХАРЬЯА,
СУРГАЛТ, СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЛИЙН ТӨВИЙН ХАМТЫН ӨМЧ МӨН.

АГУУЛГА

1. ТАНИЛЦУУЛГА

- Судалгааны талаар 6
- Судалгааны гол дүн 7
- Судалгааг хэрхэн хийв? 9

2. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

1. “Хүн бүрт адил”: хүүхдийн нүдээр шударга байдал 13
 2. Шударга бус байдлын олон хэлбэр 15
 3. Сургууль: шударга байдлын төлөвшил ба шударга бус байдлын орчин 17
 4. Гэр бүл ба томчуудын үлгэр дуурайл 19
 5. Ялгаварлан гадуурхалт ба тэгш бус байдал 21
 6. Хариу үйлдэл ба хүүхдийн дуу хоолой 23
- Хүүхдийн нүдээр: Фото зураг, гар зураг 25

3. ДҮГНЭЛТ 28

4. ЗӨВЛӨМЖ 30

5. ХАСВРАЛТ 33

ШУДАРГА БАЙДАЛ ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР

*"[Биднийг] шударга зөв бай гэдэг боловч
өөрсдөө шударга гэж бодсон зүйлсээ зөрчдөг.
Бид та нараас харж суралцдаг."*

17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг

ТАЛАРХАЛ

Авлигатай тэмцэх газар 2008 оноос хойш жил бүр “Хүүхдийн шударга байдлын судалгаа”-г үндэсний хэмжээнд хийж, хүүхдийн шударга байдлын талаарх ойлголт, хандлага, үнэлэмжийн өөрчлөлтийг судалж ирсэн. Тоон судалгаа хүүхдийн шударга байдлын түвшнийг харуулдаг бол тэр тооны цаана юу байгааг хүүхдүүд өөрсдөө хамгийн сайн тайлбарлаж чадна.

Иймээс 2026 онд хүүхдийн оролцоонд суурилсан чанарын судалгаа хийж, 21 аймаг, нийслэлийн 9 дүүргийн 10–17 насны 274 хүүхдээс “Шударга байдал ба шударга бус байдал гэж юу вэ?” гэж асуулаа. Хүүхдүүд санаагаа эсээ, бичвэр, гар зураг, фото зургаар илэрхийлж, ганцаарчилсан болон фокус бүлгийн ярилцлагад оролцсон. Эдгээр мэдээллийг 2024 оны тоон судалгаанд оролцсон 6,670 сурагчийн үр дүнтэй уялдуулан шинжилсэн.

Энэхүү товхимолд судалгааны гол үр дүн, онцлог тоо баримт, дүгнэлт, зөвлөмжийг товч бөгөөд ойлгомжтой байдлаар нэгтгэлээ. Хүүхдүүдийн хэлсэн үгийг сонсож, гэр бүл, сургууль, төрийн үйлчилгээ болон өдөр тутмын харилцаандаа тусгахыг эцэг эх, багш, шийдвэр гаргагчид, олон нийтэд уриалж байна. Судалгаанд сэтгэлээ нээн оролцсон бүх хүүхэд, мөн судалгааг зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлсэн сургууль, байгууллага, эцэг эх, асран хамгаалагчдадаа талархал илэрхийлье.

Судалгааны баг

**Хүүхдүүдийн дуу
хоолойг хамт
сонсоцгооё!**

“ШУДАРГА БАЙДАЛ ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР” СУДАЛГААНЫ ТАЛААР

“Шударга байдал хүүхдийн нүдээр” судалгаа нь хүүхдүүд шударга болон шударга бус байдлыг хэрхэн ойлгож, өдөр тутмын амьдралдаа хэрхэн мэдэрч, ямар нөхцөлд шударга бус зүйлтэй тулгарч байгааг хүүхдийн өөрсдийнх нь дуу хоолой, оролцоонд тулгуурлан судалсан чанарын судалгаа юм.

Судалгааг Авлигатай тэмцэх газар, Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжил, хамгааллын ерөнхий газрын харьяа Сургалт, судалгаа, мэдээллийн төв хамтран 2026 онд хийж, 2024 оны тоон судалгааны үр дүнтэй уялдуулан шинжилсэн.

“Хаана ч арын хаалга байдаг
нийгэмд яаж шударга ёсыг олох вэ?
Би үнэхээр мэдэхгүй байна.”

17 настай, Сүхбаатар дүүрэг

ЯАГААД ЭНЭ СУДАЛГААГ ХИЙВ?

Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийн 9.4 дүгээр зорилтод “Хүүхдийн шударга байдалд сөргөөр нөлөөлж байгаа хүчин зүйлсийг бууруулах арга замаар ёс зүйн төлөвшлийг дэмжинэ” гэж заасан.

Дээрх зорилтод хүрэхийн тулд хүчин зүйлсийг бууруулахын тулд тэдгээрийг хүүхдийн өнцгөөс таньж мэдэх шаардлагатай.

Судалгаагаар хүүхдийн шударга байдлын талаарх ойлголт, үнэлэмжийг тодорхойлж, гэр бүл, сургууль, үе тэнгийнхэн, цахим болон нийгмийн орчны нөлөөг судалсан.

Мөн шударга бус байдалтай тулгарахад хүүхэд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлдгийг тодорхойлж, бодлого, практикт чиглэсэн зөвлөмж боловсрууллаа.

Хүүхдүүдийн

71.2%

нь шударга бус байдлын жишээ, хэлбэрийг нэрлэсэн ч ердөө

10.8%

нь тухайн үед хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлснээ өгүүлжээ.

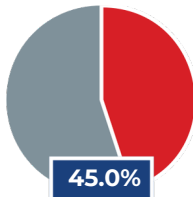

Хүүхдүүд юу гэж
бодож байгаа бол?

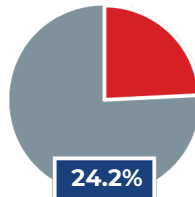
СУДАЛГААНЫ ГОЛ ҮР ДҮН

Хүүхдийн нүдээр шударга байдал гэдэг нь юуны өмнө хүн бүрд адил тэгш хандах, үнэнч байх явдал. Энэ ойлголт 2024 оны тоон судалгаанд ч мөн адил тэргүүлжээ:

Хүүхдүүдийн 45.0% нь шударга байдлыг хүн бүрд адил тэгш хандах гэж тайлбарласан.

24.2% нь үнэн хэлж, худал хэлэхгүй байхтай холбон ойлгосон.

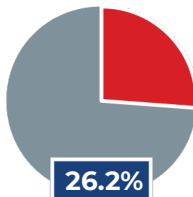

5 онооноос

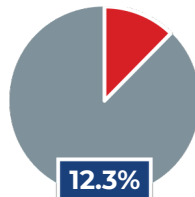
2024 онд хүүхдийн шударга байдлын түвшин 5 онооноос 4.05 оноо байв.

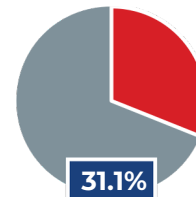
Сургууль шударга ёсыг заадаг ч хүүхдүүд шударга бус байдалтай хамгийн их тулгардаг орчин нь мөн л сургууль байна: “Сургууль давхар дүртэй”

26.2% нь шударга бус байдал өрнөсөн орчноор сургуулийг дурдсан.

12.3% нь хичээл, анги дахь багшийн хандлагыг шударга бус гэж нэрлэсэн.

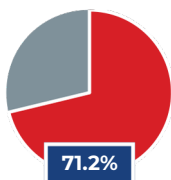

2024 онд сурагчдын 31.1% нь шударга ёсны тухай хичээл заалгадаггүй гэжээ.

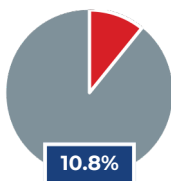
Шударга ёсны мэдээллийг голчлон сургуулиас авдаг хүүхдийн шударга байдлын түвшин (4.15) хамгийн өндөр байдаг. Иймд багшийн өдөр тутмын хандлага, үнэлгээ, шалгаруулалт шударга байх нь хичээлийн агуулгаас илүүтэй чухал юм.

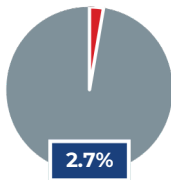
Хүүхдүүд шударга бус байдлыг таньдаг ч дугарах нь ховор байна:

Хүүхдүүдийн 71.2% нь шударга бус байдлын жишээ, хэлбэрийг нэрлэсэн

Ердөө 10.8% нь тухайн үед хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлснээ өгүүлсэн.

Зөвхөн 2.7% нь том хүн, эрх бүхий этгээдэд хандсан гэжээ.

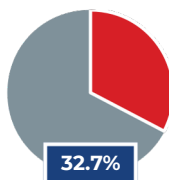
2024 онд “Найзынхаа хуулахыг мэдэгдэнэ” гэх асуулт 12 асуултаас хамгийн бага оноо авсан.

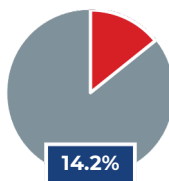
Хамгийн хэцүү нь ойр дотны хүнийхээ буруу үйлдлийг мэдэгдэх

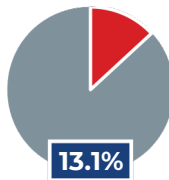
Ялгаварлал, томчуудын буруу үлгэр дуурайл, орчны тэгш бус байдал:

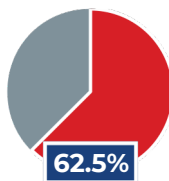
32.7% нь ялгаварлан гадуурхалтын жишээ нэрлэсэн.

14.2% нь томчуудын шударга бус үйлдэл, буруу үлгэр дуурайллыг дурдсан.

13.1% нь танил тал, арын хаалга, авлигыг нэрлэсэн.

Хүүхдийн авсан фото зургийн 62.5% нь орчны тэгш бус байдлыг харуулсан.

Нас нэмэгдэх тусам хүүхдүүд шударга бус байдлыг хүмүүс хоорондын харилцаанаас илүү нийгмийн тогтолцоо, хууль, төр, авлигатай холбон тайлбарлах нь нэмэгдэж байна. 10–13 насныхны 26.4% нь дээрэлхэлт, доромжлол, хүчирхийллийг дурдсан бол 16–18 насныхны 21.2% нь хууль, төр, албан тушаал, авлигатай холбоотой нөхцөлийг нэрлэжээ.

СУДАЛГААГ ХЭРХЭН ХИЙВ?

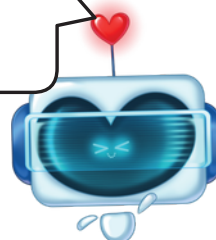
СУДАЛГААНЫ АРГА

Судалгааг дараалсан тайлбарлах холимог аргаар хийв. Эхлээд 2024 оны тоон судалгаагаар хүүхдийн шударга байдлын түвшин, хандлагыг тодорхойлж, дараа нь 2026 оны чанарын судалгаагаар эдгээр тооны цаана буй ойлголт, туршлага, орчны нөлөөллийг хүүхдийн дуу хоолойгоор тайлбарласан. Эцэст нь хоёр судалгааны үр дүнг сэдэв тус бүрээр тулгаж, нийцэл, зөрүүг тодорхойлсон.

Тоогоор харвал:

260 бичвэр
1,420 код

Хүүхэд бүрийн бичвэрт дунджаар 5.5 код өгч, 7 бүлгийн 53 кодоор шинжилсэн.

	Тоон судалгаа (2024)	Чанарын судалгаа (2026)
Арга	Цахим санал асуулга, 1–5 оноот шкал	Эсээ, бичвэр, гар зураг, фото зураг, ганцаарчилсан ба фокус бүлгийн ярилцлага
Хамрах хүрээ	21 аймаг, нийслэл	21 аймаг, нийслэлийн 9 дүүрэг (30 нэгж)
Оролцогч	9–12 дугаар ангийн сурагчид	10–18 насны 274 хүүхэд
Хугацаа	2024.09.25 – 2024.11.03	2026.06.12 – 2026.09.10
Шинжилгээ	Жигнэсэн дундаж, бүлгийн харьцуулалт	Чанарын контент шинжилгээ, 53 кодтой кодын ном

ХҮҮХДҮҮД САНААГАА ХЭРХЭН ИЛЭРХИЙЛСЭН БЭ?

Эсээ, бичвэр
260 хүүхдийн бичвэр

Ганцаарчилсан ярилцлага
хүүхэд нэг бүртэй

Гар зураг
20 хүүхэд

Фото зураг
15 хүүхдийн 32 зураг

Фокус бүлэг
10 хүүхэд

ЁС ЗҮЙ, НУУЦЛАЛ

Хүүхдийн нэр болон шууд таних мэдээллийг ашиглаагүй, оролцогч бүрийг P001–P276 кодоор тэмдэглэсэн. Хүн таних боломжтой фото зургийг оруулаагүй, зарим хэсгийг бүдгэрүүлсэн.

ХЯЗГААРЛАЛТ

Чанарын судалгааны түүвэр хүн амын төлөөллийн биш тул энд үзүүлсэн хувийг нийт хүүхдэд шууд нэгтгэн дүгнэх боломжгүй. Эдгээр нь чиг хандлагыг харуулна.

СУДАЛГААНД ХЭН ОРОЛЦСОН БЭ?

274

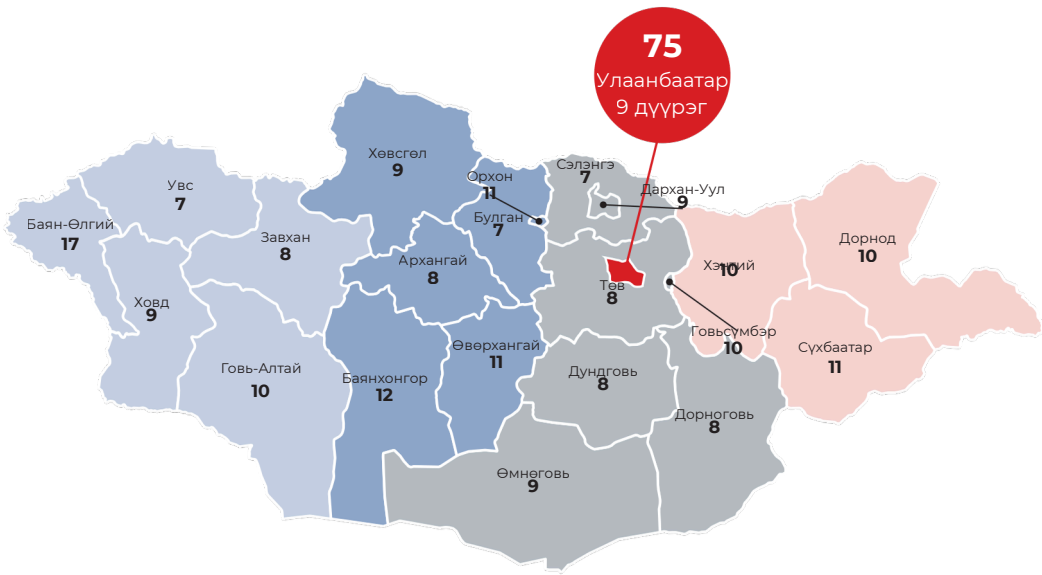
хүүхэд

14.7

дундаж
нас

30

нэгж: 21 аймаг,
нийслэлийн 9
дүүрэг

■ Баруун бүс 51 ■ Хангайн бүс 58 ■ Төвийн бүс 59 ■ Зүүн бүс 31 ■ Улаанбаатар 75

НАС

10–13 нас

72 (26.3%)

14–15 нас

106 (38.7%)

16–18 нас

96 (35.0%)

ХҮЙС

Эрэгтэй

127 (46.4%)

Эмэгтэй

129 (47.1%)

Бүртгэгдээгүй

18 (6.6%)

БАЙРШИЛ

Аймаг

199 (72.6%)

Нийслэл

75 (27.4%)

2024.09.25 – 2024.11.03

Тоон судалгаа

6,670 сурагч цахим
асуулгад оролцов.

2026.06.12 – 09.10

Мэдээлэл цуглуулалт

Судалгааны баг 6
ээлжээр 30 нэгжид
ажиллав.

Шинжилгээ

Нэгтгэл

260 бичвэрийг кодолж,
2024 оны үр дүнтэй
харьцуулав.

2024

ТООН СУДАЛГАА: ХҮҮХДИЙН ШУДАРГА БАЙДЛЫН ТҮВШИН

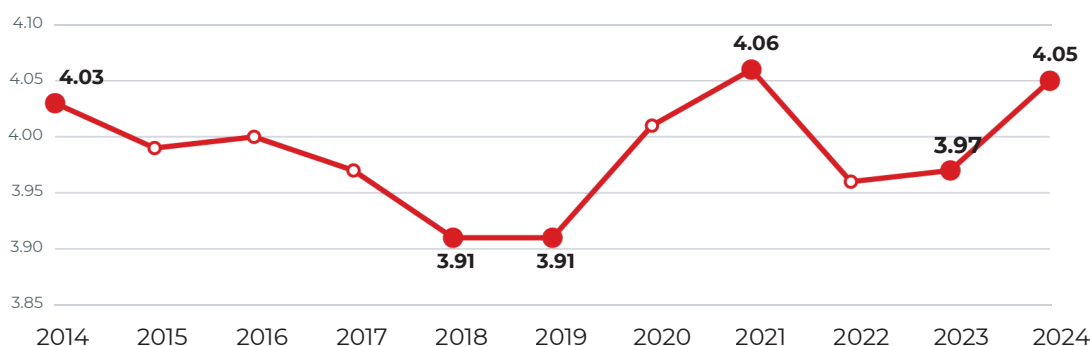
Хүүхдийн шударга байдлын түвшинг ёс зүй, ёс суртахуун; зөв төлөвшилт; дүрэм, журам, хууль сахих; авлигыг үл тэвчих гэсэн 4 дэд үзүүлэлтийн 12 асуултаар, 1–5 оноогоор хэмждэг.

2024 онд түвшин 4.05 оноо гарсан нь 2023 оноос 0.08 оноогоор өссөн. 2014 оноос хойш ХШБ түвшин 3.91–4.06-ийн хооронд хэлбэлзэж, томоохон өөрчлөлтгүй, эерэг хандлагатай байна.

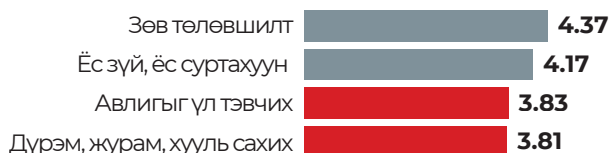

6,670 сурагч ·
21 аймаг, нийслэл
10–12 дугаар анги

Хүүхдийн шударга байдлын түвшин, 2014–2024 (1–5 оноо)

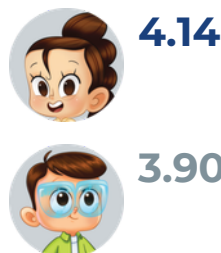

Дэд үзүүлэлтээр (1–5 оноо)

Хууль сахих, авлигыг үл тэвчих дэд үзүүлэлт харьцангуй доогуур байна.

Охид, хөвгүүд

Нутаг дэвсгэрээр

Аймгуудаас хамгийн өндөр · Дундговь аймаг · 4.33
хамгийн бага · Орхон аймаг · 3.84
(зөрүү 0.49)

Дүүргүүдээс хамгийн өндөр · Сонгинохайрхан дүүрэг · 4.25
хамгийн бага · Багахангай дүүрэг · 3.80
(зөрүү 0.45)

ХАМГИЙН ХЭЦҮҮ НЬ:
ОЙР ДОТНЫ ХҮНИЙХЭЭ ШУДАРГА БУС ҮЙЛДЛИЙГ ҮЛ ТЭВЧИХ

Дундаж оноо, 2024 (1 = шударга бус, 5 = шударга)

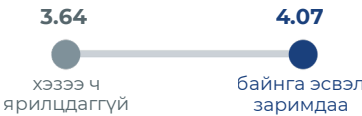
Хүүхдүүд хахууль, бэлэг өгөх, дараалал дайрах зэрэг өөрөөсөө хол шударга бус үйлдлийг тууштай буруушааж байна. Харин дотны найзынхаа шалгалтад хуулахыг “за яах вэ” гэж зөвтгөхгүй байх (3.22), итгэдэг томчууддаа мэдэгдэх (3.08) нь хамгийн хэцүү байна.

ЮУ НӨЛӨӨЛДӨГ ВЭ?

шударга байдлын түвшин (1–5)

Гэртээ шударга байдлын талаар
ярилцдаг уу?

6.6% нь хэзээ ч ярилцдаггүй

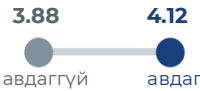
Найз нь шударга бус зүйл
хийлгэхийг хүсдэг үү?

42.2% нь байнга эсвэл заримдаа хүсдэг

Шударга ёсны талаарх мэдээллийг
хичээлээс авдаг уу?

31.1% нь хичээлээс авдаггүй

Шударга ёсны талаарх
мэдээллийг голчлон хаанаас
авдаг вэ?

Хамгийн түгээмэл эх сурвалж интернэт боловч интернэтээс мэдээлэл авдаг хүүхдүүдийн түвшин сургууль, гэр бүлээс авдаг хүүхдийнхээс доогуур байна.

Эх сурвалж	Хувь	Түвшин
Интернэт	35.6%	3.99
Гэр бүл	24.3%	4.12
Сургууль	22.1%	4.15
ТВ, радио	5.0%	3.94
Найз нөхөд	4.5%	3.89
Ном, хэвлэл	2.0%	3.97

1

“ХҮН БҮРТ АДИЛ”: ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР ШУДАРГА БАЙДАЛ

“Шударга байдал гэдэг нь чин үнэн байдлыг хэлж, хүн болгонд тэгш хандахыг хэлдэг гэж боддог. Шударга бус байдал гэдэг нь бусдыг ялгаварлах, тэгш бус байхыг хэлдэг.”

15 настай, Орхон аймаг

ХҮҮХЭД БҮР
ЯЛГАВАРЛАЛГҮЙ, ТЭГШ
ХАНДЛАГА, ТЭГШ
БОЛОМЖ ХҮРТЭХ
ЭРХТЭЙ.

“Шударга байдал гэдэг юуны өмнө өөртөө шударга байхаас эхэлдэг.”

16 настай, Дархан-Уул аймаг

Хүүхдүүдийн шударга байдлын тухай ойлголтын цөм нь эрх тэгш байдал юм. 117 хүүхэд буюу 45.0% нь шударга байдлыг хэнийг ч ялгаварлахгүй, хүн бүрт адил хандах, адил боломж олгохтой холбон ойлгосон.

Хоёрдугаарт үнэнч байдал буюу үнэн ярих, худал хэлэхгүй, хуурахгүй байх (24.2%). Үнэнч байдлыг хүүхдүүд хэн ч харахгүй байхад зөв зүйл хийх дотоод чанар гэж ч ойлгодог.

2024 БА 2026 ОНД СУДАЛГААНД ХАМРАГДСАН ХҮҮХДҮҮД ИЖИЛ ЗҮЙЛ ХЭЛЖЭЭ

Хоёр өөр түүвэр, өөр аргаар цуглуулсан мэдээлэлд ижил үндсэн ойлголт илэрсэн.

2026 онд шударга бус байдлын жишээг тусгайлан асуусан тул хүүхдүүд авлига, танил тал, туслах, хариуцлага, хөдөлмөрийг илүү олон дурдсан байна.

НАС АХИХ ТУСАМ ОЙЛГОЛТ ТЭЛДЭГ

10–13 насны хүүхдүүд шударга байдлыг зодолдохгүй, уурлахгүй, гуйж авах, ээлжээ хүлээх зэрэг өдөр тутмын харилцааны дүрмээр тайлбарласан бол 14-өөс дээш насанд хүн бүрд тэгш хандах, адил боломж олгох гэсэн ойлголт огцом нэмэгджээ. Нас нэг жилээр ахих тутам эрх тэгш байдлыг дурдах магадлал 21%-аар, төр, хуулийн орчныг дурдах магадлал 62%-иар нэмэгдэж, харин дээрэлхэлт, гэр бүлийн орчин, өөрийн туршлагыг дурдах нь буурч байна.

“Хэрэв ном авч хүрэхгүй байвал авч өг гэж зодох нь шударга бус. Аваад өгөөч гэж гуйвал шударга.”

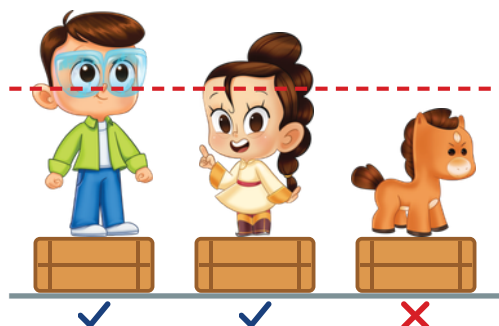
11 настай, Налайх дүүрэг

ИЖИЛ ЮМ ӨГӨХ ҮҮ, ИЖИЛ БОЛОМЖ ОЛГОХ УУ?

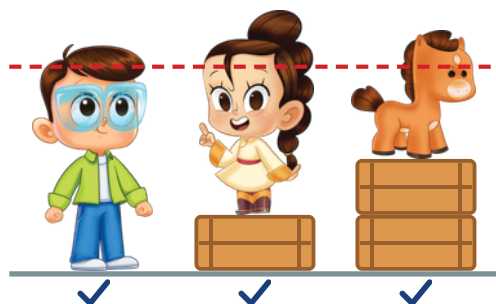
Цөөн хүүхэд “бүгдэд ижил юм өгөх” нь үргэлж шударга биш, хүн бүрийн нөхцөл, хэрэгцээг харгалзах ёстой гэсэн нарийн ойлголтыг илэрхийлсэн. Тэд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд илүү анхаарал хандуулахыг шударга гэж үзэж байна: “...яг ижилхэн юм бүгдэд нь өгөх биш, адил нөхцөл бий болгож өгөхийг шударга байдал гэж бодож байна.”

(17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг)

Хүн бүрд нэг хайрцаг --- боломжийн түвшин

Хэрэгцээнд нь нийцүүлбэл --- боломжийн түвшин

Ижил хуваарилалт хүн бүрийг ижил боломжид хүргэдэггүй. Хэрэгцээнд нийцсэн тэгш байдал бүгдийг ижил боломжид хүргэнэ.

2

ШУДАРГА БУС БАЙДЛЫН ОЛОН ХЭЛБЭР

“Уг нь марафоны гараа бүгд нэг газраас эхэлдэг ч бодит амьдралд ямар байдаг гээч, хэний, ямар мэргэжилтэй хүний хүүхэд болж төрснөөс шалтгаалж гараа бүр өөр байдаг.”

15 настай, Хөвсгөл аймаг

ШУДАРГА БУС
БАЙДАЛ ИЛ
БОЛОН ДАЛД,
ОЛОН ХЭЛБЭРЭЭР
ИЛЭРДЭГ.

“...манай нэг таньдаг эгч манай 2 найзад тус бүрд 5 мянган төгрөг өгчөөд надад өгөөгүй. Үүний оронд бид гуравт гурвууланд нь өгсөн бол шударга байх байсан.”

13 настай, Сүхбаатар аймаг

Кодын номын шударга бус байдлын 10 хэлбэр бүгд хүүхдүүдийн бичвэрт илэрсэн бөгөөд шударга бус байдлыг нэрлэсэн хүүхэд дунджаар 1.6 хэлбэр дурдсан.

Хүүхдүүд ялгаварлалыг хүмүүсийн харилцаанаас гадна багш, үйлчилгээний ажилтан, албан тушаалтны хандлагад ажигласан. Хийгээгүй хэрэгт буруутгагдах, үгэнд нь итгэхгүй байх нь хамгийн хүчтэй шударга бус мэдрэмж төрүүлдэг.

ХҮҮХДҮҮД ЮУГ ШУДАРГА БУС ГЭЖ НЭРЛЭСЭН БЭ?

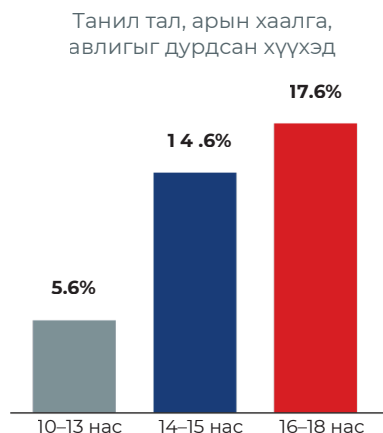
кодлогдсон 260 хүүхдэд эзлэх хувь

“АРЫН ХААЛГА”: ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР “АВЛИГА”

Авлигын шинжтэй үйлдлийг хүүхдүүд “хахууль” гэхээсээ илүү “танил тал”, “арын хаалга” гэж ойлгодог. Тэд үүнийг дүн, шалгалт, сургуульд элсэх, тэмцээнд шалгарах, шатахуун авах дараалал зэрэг өдөр тутмын жишээгээр тайлбарласан.

Энэ ойлголт нас нэмэгдэх тусам ихсэж, 16–18 насанд 17.6% хүрчээ.

Хаана тулгардаг вэ?

Дүн, шалгалт

Сургуульд элсэх

Тэмцээнд
шалгарах

Дараалал,
үйлчилгээ

Ажилд орох

“Сургууль болоод ажлын байранд элсэхийн тулд авлига өгөх нь шударга бус байдлыг харуулах, нийгэмд байх хамгийн тод үйл явдал. Үүнийг овсгоо, самбаа гэж харах хүмүүс олонтоо.”

16 настай, Сүхбаатар дүүрэг

“Бүх хүн хонон өнжин урт оочир үүсгэж байхад том ар талаа ашигласан хүмүүс ямар ч оочир дараалалгүйгээр урдуур дайрч бензин авч байгаа.”

16 настай, Өмнөговь аймаг

Зарим өсвөр насныхан арын хаалгыг нийгэмд хэвшсэн, бүр “овсгоо” гэж үнэлэгддэг үзэгдэл гэж шүүмжилж байна. Авлигыг хэвийн зүйл мэт хүлээн зөвшөөрөх ойлголт авлигыг үл тэвчих хандлагыг сулруулах эрсдэлтэй.

3

СУРГУУЛЬ: ШУДАРГА БАЙДЛЫН ТӨЛӨШИЛ БА ШУДАРГА БУС БАЙДЛЫН ОРЧИН

“Тайлангаа боловсролын байгууллагад мөн хүргэж ажиллахыг хүсье. Яагаад гэвэл бидэнд хамгийн их мэдлэгийг олгодог багш нар шударга бус байдлыг маш их гаргадаг учир тайландаа заавал нэмж бичээрэй.”

17 настай, Дархан-Уул аймаг

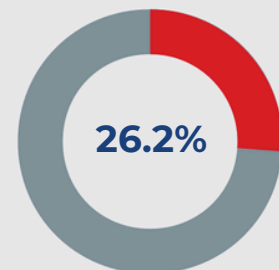
СУРГУУЛЬ ХҮҮХЭД
БҮРТ ИЖИЛ ТЭГШ
БОЛОМЖ ОЛГОХ
ЁСТОЙ.

Сургууль хүүхдийн шударга байдлын төлөвшилд “давхар дүртэй”.

2024 онд шударга ёсны мэдээллийг голчлон сургуулиас авдаг хүүхдийн шударга байдлын түвшин хамгийн өндөр (4.15) байсан бол 2026 онд хүүхдүүдийн дурдсан шударга бус байдлын хамгийн түгээмэл орчин мөн л сургууль (26.2%) байна.

Энэ нь нас, хүйс, аймаг, нийслэлээр ялгаагүй нийтлэг асуудал юм.

ШУДАРГА БУС БАЙДАЛ ХААНА ӨРНӨДӨГ ВЭ?

сургуулийн орчин
хамгийн их
дурдагдсан

50.8%

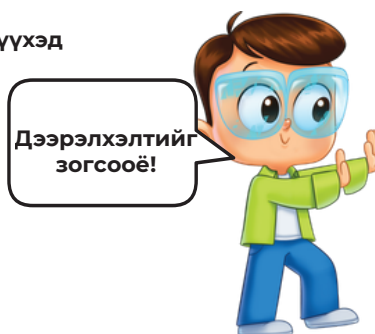
Шударга бус байдлыг тодорхой орчинтой холбон дурдсан хүүхдийн эзлэх хувь (кодлогдсон 260 хүүхэд). Хүүхдүүдийн тал орчим нь шударга байдлыг орчин дурдалгүй, ерөнхий байдлаар тодорхойлсон.

СУРГУУЛИЙН ОРЧИНД ШУДАРГА БУС БАЙДАЛ ХЭРХЭН ИЛЭРДЭГ ВЭ?

	Багшийн тэгш бус хандлага Сайн сурдаг, танил талтай, эцэг эх нь албан тушаалтай хүүхдэд илүү сайн хандах, ард суудаг хүүхдийг үл хайхрах.		Дүн үнэлгээ Хичээл хийдэггүй ч эцэг эх нь “том” хүүхэд өндөр дүн авах, боломжгүй айлын хүүхэд сайн хийсэн ч бага оноо авах.
	Хүйсийн хэвшмэл хандлага Их цэвэрлэгээг охидоор хийлгэж, хөвгүүдийг эрт явуулах, эсвэл эсрэгээрээ зөвхөн хөвгүүдийг загнах.		Тэмцээн, шалгаруулалт Зохион байгуулагч, шүүгч өөрийн хүүхэд, танилаа шалгаруулах, олимпиадад хүүхдийг ялгаварлан оруулах.
	Дээрэлхэлт Ялангуяа бага, дунд ангид ангийнхан нь нийлж шоолох, “муу” гэж үл тоох.		Сургуулийн орчны хүртээмж Анги дулаан биш, ус, гэрэлтүүлэг муу, спорт талбай жижиг, 6–12 дугаар ангид үдийн хоол өгдөггүй.

Сургуулийн орчныг дурдсан 68 хүүхдийн бичвэрт хамгийн их давхацсан хэлбэр

Ялгаварлан гадуурхалт	22 хүүхэд
Танил тал, арын хаалга	14 хүүхэд
Дээрэлхэлт	14 хүүхэд
Гүтгэлэг	9 хүүхэд
Тэгш бус хуваарилалт	9 хүүхэд

“...хичээл хийдэггүй хүүхэд дүн дээрээ 100% авдаг. Яагаад гэх юм бол ээж, аав нь том захирал нтр байвал арын хаалга ашигладаг. Хичээл хийдэг хүүхэд нь харин муу авч болно.”

14 настай, Говьсүмбэр аймаг

“...уралдаан тэмцээнд хангалттай хичээл зүтгэл гаргаж оноондоо тэнцэж гарч ирсэн ч зохион байгуулах багаас нь өөрийнхөө хүүхдийг шагналт байранд шалгаруулж байгаа нь шударга бус.”

15 настай, Архангай аймаг

4

ГЭР БҮЛ БА ТОМЧУУДЫН ҮЛГЭР ДУУРАЙЛ

“Том хүн, хүүхэд гэж ялгах. Хүүхэд болохоор үзэл бодлоо илэрхийлж болохгүй, дургүйцэж үгүй гэж хэлэх эрхгүй гэж заах нь шударга бус.”

14 настай, Өвөрхангай аймаг

ХҮҮХЭД
ТОМЧУУДЫН
ХЭЛСНЭЭС ИЛҮҮ
ХИЙСНЭЭС НЬ
СУРАЛЦДАГ.

Томчуудын шударга бус үйлдэл, буруу үлгэр дуурайлыг 37 хүүхэд (14.2%) дурдсан. Хүүхдүүд томчууд “шударга бай” гэж заадаг атлаа өөрсдөө зөрчихийг хамгийн их шүүмжилсэн. Томчуудын буруу үлгэр дуурайл бүх насны бүлэгт ойролцоо түвшинд (12.5–15.5%) дурдагджээ.

ШУДАРГА БУС ҮЙЛДЛИЙН ГҮЙЦЭТГЭГЧ ХЭН БАЙВ?

Багш, сургуулийн удирдлага	21
Эцэг эх, гэр бүлийн болон бусад томчууд	12
Тэмцээний шүүгч, зохион байгуулагч	3
Албан тушаалтан	3
Үйлчилгээний ажилтан	3

Гэр бүлд

Гэр бүлийн орчныг 31 хүүхэд (11.9%) дурдсан бөгөөд бага насныхан илүү олон (10–13 насанд 18.1%) дурдсан. Гол хэлбэр нь ах дүүг ялгаж хандах (11 хүүхэд), гэрийн ажил, дүүгээ харах үүргийг тэгш бус хуваарилах (9), хүчирхийлэл (5) байв. 8 хүүхэд томчууд “хүүхэд” гээд үгийг нь сонсдоггүйг онцолжээ.

ГЭР БҮЛ: ШУДАРГА БАЙДЛЫН ХАМГИЙН ДУЛААН ЖИШЭЭ

“Манай эмээ зөндөө олон ач зээ нартай аль нь ч ирсэн ялгалгүй харьцаж бүгдэд нь ижил 3 чихэр өгдөг. ... Энэ надад хамгийн шударга зүйл.”

17 настай, Увс аймаг, фото зургийн тайлбар

Хоёр өөр аймгийн хүүхэд эмээ нь бүх ач зээдээ ялгалгүй ижил чихэр өгдгийг “хамгийн шударга” гэж онцолсон. Нэг хүүхэд ээж нь өөртэй нь үргэлж ярилцаж, сонсдогийг шударга гэж тодорхойлжээ. 2024 оны судалгаагаар гэртээ шударга байдлын талаар ярилцдаг хүүхдийн шударга байдлын түвшин (4.07) хэзээ ч ярилцдаггүй хүүхдийнхээс (3.64) өндөр байв.

ХҮЙСИЙН ХЭВШМЭЛ ҮЗЭЛ

17 хүүхэд (6.5%) хүйсээр ялгах хандлагыг дурдсан. Үүнд “эрэгтэй хүүхэд уйлж болохгүй” гэх хэвшмэл ойлголт, охидод гэрийн ажил их ногдуулах, эмэгтэй хүүхдийн боломжийг хязгаарлах, ижил төрлийн бараа бүтээгдэхүүнийг хөвгүүн, охинд зориулснаар нь өөр үнээр худалдах зэрэг багтжээ.

“Эрэгтэй юм байж юунд нь уйлдаг юм. [...] Хүүхэд бүр ижил тэгш өсөж бойжиж хайрлуулах эрхтэй байтал яагаад эрэгтэй хүүхэд уйлж болохгүй гэж.”

14 настай, Сүхбаатар аймаг

“Аав ээж дүүдээ өг, дүүгээ хар гэх мэтээр байнга шаардлага тавьдаг нь зарим- даа хэцүү байдаг, би ч адил хүүхэд болохоор найзуудтайгаа тогломоор санагддаг.”

11 настай, Чингэлтэй дүүрэг

“Манай ээж надтай үргэлж ярилцаж сонсдог энэ нь надад шударга санагддаг.”

16 настай, Баянгол дүүрэг

5

ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАЛТ БА ТЭГШ БУС БАЙДАЛ

“Би анх үндэс угсаа, дээлээсээ ичдэг байсан. Сургуулийн үндэсний хувцасны өдрөөр найзуудтайгаа ярилцаж байгаад буриад дээлээ өмссөн. Хүн бүр ‘Гоё байна’ гэж хэлсэн. Одоо би буриад гэдгээрээ бахархдаг.”

15 настай, Сүхбаатар аймаг

Ялгаатай байх
бол бахархал!

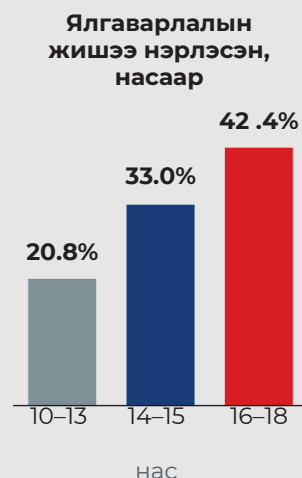

Хүүхдүүдийн 32.7% нь ялгаварлан гадуурхалтын жишээ нэрлэсэн. Ялгаварлалыг дурдах нь нас нэмэгдэх тусам нэмэгдэж, эмэгтэй хүүхдүүд ялгаварлан гадуурхалтыг хөвгүүдээс хоёр дахин их дурдсан (34.9%, 16.7%). Нөгөө талаас хүүхдүүд өөрийн ялгаатай байдлыг хүлээн зөвшөөрч, үндэс угсаа, соёлын онцлогоо эергээр үнэлэх хандлагатай байна.

ЮУГААР НЬ ЯЛГАВАРЛАСАН БЭ?

кодлогдсон 260 хүүхдэд эзлэх хувь

ХҮРТЭЭМЖ, ЭДИЙН ЗАСАГ, ОРОН НУТАГ, БАЙГАЛЬ ОРЧИН

Хөгжлийн бэрхшээл ба хүртээмж

14 хүүхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хүртээмжийг, 16 хүүхэд хүртээмжгүй орчин, дэд бүтцийг дурдсан: налуу замгүй шат, хараагүй хүний тэмдэглэгээгүй явган зам, тэргэнцэртэй хүнийг оруулдаггүй нийтийн тээвэр.

“...би ангидаа тэргэнцэртэй найзтай. Найзыгаа хүргэж өгөхөд бэрхшээлтэй зүйл нь явган хүний зам байдаг. Түүнээс болж ихэвчлэн машины замаар явдаг.”

14 настай, Чингэлтэй дүүрэг

Эдийн засгийн тэгш бус байдал

Баян, ядуу айлын хүүхдэд ялгаатай хандах, зуслан, дугуйланд хамрагдах боломж айлын орлогоос хамаарах зэргээр хүүхдүүд хүн төрөхөөсөө тэгш бус гараатай гэдгийг мэдэрч байна.

“Бололцоотой айлын хүүхдүүд зусланд 4-5 уулаа орж болж байна. Харин бололцоогүй айлын хүүхдүүд явж чадахгүй...”

12 настай, Хэнтий аймаг

Орон нутгийн ялгаа

Аймгийн хүүхдүүд нийгмийн орчныг нийслэлийнхээс хоёр дахин их дурдсан (37.4%, 18.5%). Тэд сургуулийн дулаан, ус, гэрэлтүүлэг, спорт талбай, үдийн хоол, гудамжны гэрэл зэрэг өдөр тутмын нөхцөлийг жишээ болгосон.

“...сургууль бүр гэрэлтүүлэг сайтай байдаггүй, сургууль бүрд хүртээмжтэй анги танхим байдаггүй, сургууль бүр өвөлдөө дулаан байдаггүй...”

14 настай, Ховд аймаг

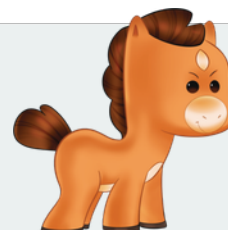
Шинэ сэдэв: байгаль орчин

13 хүүхэд (5.0%) хог хаях, гол бохирдуулах, уул ухаж алт олборлох, хаалтгүй нүх үлдээх, тоглоомын талбайн аюулгүй байдлыг хангахгүй байхыг шударга бус гэж үзсэн.

“Энэ зурсан зураг бол Халзан бүргэдэй уулыг ухаж, малтаж байгаа нь шударга бус санагддаг. Хүмүүс яагаад энийг ухаад байгаа вэ?”

13 настай, Ховд аймаг, зургийн тайлбар

Хүүхдийн нүдээр шударга байдал гэдэг нь зөвхөн хүмүүсийн хоорондын харилцаа биш: нийтийн эрх ашиг, бусдын аюулгүй байдал, байгаль орчныг хамгаалах явдал ч мөн.

6

ХАРИУ ҮЙЛДЭЛ БА ХҮҮХДИЙН ДУУ ХООЛОЙ

"...бусад хүүхдүүд шиг зүгээр сууж байхын оронд тэр хүүхдүүдтэй тэмцэж, хамгаалж, хэлэх ёстой газарт нь хэлээд өгөх нь жинхэнэ хүн чанар, шударга байдал юм."

15 настай, Баян-Өлгий аймаг

ХҮҮХЭД ӨӨРТ
ХАМААТАЙ
АСУУДЛААР ҮЗЭЛ
БОДЛОО ЧӨЛӨӨТЭЙ
ИЛЭРХИЙЛЖ,
СОНСОГДОХ ЭРХТЭЙ.

Хүүхдүүд шударга бус байдлыг таньдаг ч түүнд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлснээ дурдсан нь цөөн байв. Зарим нь шууд эсэргүүцэж, хохирогчийг өмгөөлсөн бол зарим нь дуугүй өнгөрөх, "яаж ч чадахгүй" гэх, дасан зохицох замыг сонгожээ.

ТАНЬДАГ Ч ДУУГАРДАГ НЬ ЦӨӨН

71.2%

шударга бус байдлын жишээ, хэлбэрийг нэрлэсэн

10.8%

тухайн үед хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлснээ өгүүлсэн

2.7%

том хүн, эрх бүхий этгээдэд хандсан

Би хэлэх
үгтэй!

Хүүхдүүд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлсэн бэ?

Эсэргүүцэх, шууд хэлэх	15	5.8%
Хохирогчийг өмгөөлөх	7	2.7%
Томчууд, эрх бүхий этгээдэд хандах	7	2.7%
Дуугүй өнгөрөх	4	1.5%
"Өөрчилж чадахгүй" гэх	2	0.8%
Дасан зохицох, тэвчих	1	0.4%

ЯАГААД ДУГАРДАГҮЙ ВЭ?

Хүүхдүүд шударга бус байдлыг хаана, хэнд, хэрхэн мэдэгдэхээ мэдэхгүй, эсвэл мэдэгдсэний дараа үр дүн гарна гэдэгт итгэлгүй байна. Энэ нь 2024 онд “найзынхаа хуулахыг мэдэгдэнэ” асуулт хамгийн бага (3.08) оноо авсантай нийцэж байна.

Ялангуяа дотны найз, ангийнхан, гэр бүлийн гишүүн оролцсон үед найздаа үнэнч байх хүсэл, мэдээлсний дараах үр дагавраас эмээх, томчуудад хэлсэн ч сонсохгүй гэсэн итгэлгүй байдал хариу үйлдэл үзүүлэхэд саад болж байна.

“...багшийн өөдөөс нь бол хэлэх гэснээ шууд хэлчихдэг, харин ээж аавынхаа өөдөөс төдийлөн хэлж чаддаггүй.”

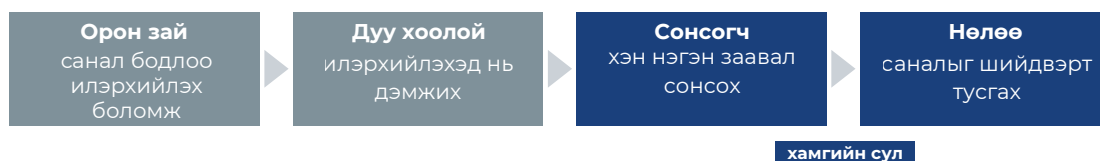
15 настай, Чингэлтэй дүүрэг

“...эхэндээ муухай санагддаг байсан, одоо тоохоо больсон доо”

14 настай, Говьсүмбэр аймаг, багшийн ялгаатай хандлагын тухай

ДУУ ХООЛОЙ ХАНГАЛТГҮЙ: СОНСОГЧ, НӨЛӨӨ ХЭРЭГТЭЙ

Хүүхдийн оролцооны загвараар (Lundy, 2007) хүүхдэд санал бодлоо илэрхийлэх орон зай, дуу хоолой олгох нь хангалтгүй. Энэ судалгаагаар хүүхдийг сонсох “сонсогч”, хүүхдийн саналыг шийдвэрт тусгах “нөлөө” хамгийн сул байна.

ХҮҮХДҮҮД ЮУ ХҮСЭЖ БАЙНА ВЭ?

13 хүүхэд томчуудад хандаж хүсэлт илэрхийлсэн бол нэг хүүхэд тайланг боловсролын байгууллагад заавал хүргэхийг хүссэн. Хүүхдүүдийн хүсэлт энгийн, тодорхой: бүгдийг хамруулах, тэгш харьцах, хүүхдийн үгийг сонсох.

“Багш нар сурагчдад эрх тэгш хандаж, ямар нэгэн үйл ажиллагаанд бүгдийг хамруулдаг баймаар байна.”

12 настай, Өвөрхангай аймаг

Чи хэлэх үгээ хэл, би хэлэх үгээ хэлье.

12 настай хүүхдийн гар зургаас, Өвөрхангай

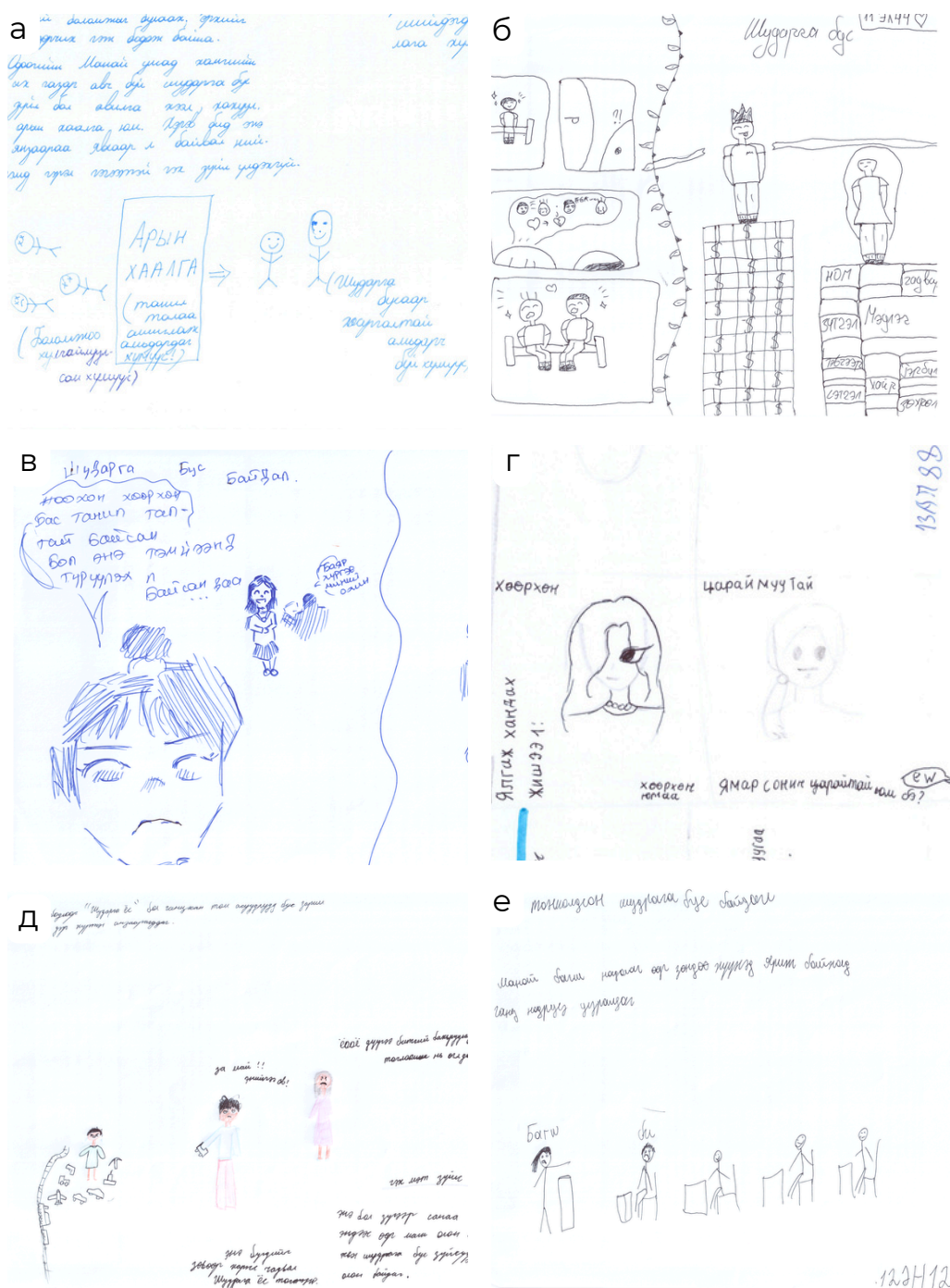
Хүүхдийн нүдээр: Фото зураг

Судалгаанд 34 хүүхэд санаагаа гар зураг, фото зургаар илэрхийлсэн. Фото зургийн 62.5% нь явган зам, спорт талбай, орон сууц, нийтийн орчны чанар, аюулгүй байдлын ялгааг харуулсан байна.

Фото зураг: а, б — тохижсон ба эвдэрсэн явган зам (Увс); в, г — гэр хорооллын хашаа ба аймгийн төвийн талбай (Увс); д — шинэ спорт талбай (Сүхбаатар); е — фасад нь нурсан орон сууц (Увс); ё — мурийсан сагсны цагираг (Хөвсгөл); ж — “Эмээгийн хайр бол хамгийн шударга” (Увс).

Хүүхдийн нүдээр: Гар зураг

Гар зураг: а — “Арын хаалга” (15 нас, Говь-Алтай); б — мөнгөн ба номон цамхаг (15 нас, Дархан-Уул); в — “Жоохон хөөрхөн бас танил талтай байсан бол...” (16 нас, Баянхонгор); г — “Ялгаж хандах” (13 нас, Өвөрхангай); д — “Дүүгээ битгий бачууруулаад бай!!” (14 нас, Хэнтий); е — “Манай багш ... ганц над руу уурладаг” (14 нас, Говьсүмбэр).

“Сошиал медиа интернэт орчин маш хурдтай хөгжиж байгаатай холбогдуулан зөв зохисгүй зүйлсийг нийтэлж, хэн нэгнийг доромжлох, гутаах гэх мэт зүй бус харилцаа хандлага үйлдэл нь шударга бус.”

16 настай, Говь-Алтай аймаг

“Иргэдийн төлж буй татвараар баяждаг томчуудыг хараад шударга бус байдал гэж энэ л юм байна гэж боддог.”

17 настай, Баян-Өлгий аймаг

“Хаана ч арын хаалга байдаг нийгэмд яаж шударга ёсыг олох вэ? Би үнэхээр мэдэхгүй байна.”

17 настай, Сүхбаатар дүүрэг

ШУДАРГА БАЙДАЛД СӨРГӨӨР НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Хоёр судалгааны үр дүнг нэгтгэвэл сөрөг хүчин зүйлс гэр бүл, сургууль ба үе тэнгийнхэн, нийгэм гэсэн гурван түвшинд давхцаж байна. Бага насанд ойрын хүрээллийн хүчин зүйл давамгайлж, нас нэмэгдэх тусам нийгмийн, бүтцийн шинжтэй хүчин зүйл нэмэгддэг.

Сөрөг хүчин зүйл	Нийт	10–13	14–15	16–18
ТОМЧУУД, ГЭР БҮЛ				
Томчуудын шударга бус үйлдэл, буруу үлгэр дуурайл	14.2%	12.5	15.5	14.1
Гэр бүл доторх тэгш бус хандлага, хүчирхийлэл ↓	8.8%	13.9	8.7	4.7
Хүүхдийн үзэл бодлыг үл тоох (“хүүхэд гээд”) ↓	3.1%	4.2	3.9	1.2
СУРГУУЛЬ, ҮЕ ТЭНГИЙНХЭН				
Дээрэлхэлт, доромжлол, хүчирхийлэл ↓	16.2%	26.4	14.6	9.4
НИЙГЭМ				
Хэвшмэл үзэл: хүйс, гадаад төрх, угсаа, хөгжлийн бэрхшээл, сурлага ↑	20.4%	13.9	20.4	25.9
Танил тал, арын хаалга, авлига ↑	13.1%	5.6	14.6	17.6
Эрх мэдэл, албан тушаалын давуу байдал ↑	13.1%	6.9	13.6	17.6
Хүртээмжгүй орчин, байгаль орчны хайхрамжгүй байдал ↑	9.6%	4.2	14.6	8.2
Айл өрхийн эдийн засгийн тэгш бус байдал ↑	7.7%	5.6	4.9	12.9
ЦАХИМ ОРЧИН				
Цахим орчны сөрөг нөлөө	1.9%	1.4	1.9	2.4
ХҮҮХЭД ӨӨРӨӨ				
Шударга бус байдлыг хүлээн зөвшөөрөх, гутранги үзэл ↑	3.5%	1.4	3.9	4.7

Насны баганад тухайн насны бүлэг доторх эзлэх хувь. ↑ нас нэмэгдэх тусам ихсэж, ↓ буурсан. Цахим орчныг хүүхдүүд бараг дурдаагүй ч 2024 онд хамгийн түгээмэл мэдээллийн эх сурвалж болох интернэт (35.6%) шударга байдлын доогуур түвшинтэй холбоотой гарсан тул үүнийг “далд” эрсдэл гэж үзэж болно.

ОХИД, ХӨВГҮҮД; АЙМАГ, НИЙСЛЭЛ ЮУГААРАА ЯЛГААТАЙ ВЭ?

Хүүхдүүдийн дурдсан нь	Охид	Хөвгүүд	Хүүхдүүдийн дурдсан нь	Аймаг	Нийслэл
Ялгаварлан гадуурхалт	34.9%	16.7%	Эрх тэгш байдал	48.7%	33.8%
Үнэнч байдал	30.2%	17.5%	Нийгмийн орчин	37.4%	18.5%
Танил тал, арын хаалга, авлига	19.0%	7.9%	Ялгаварлан гадуурхалт	30.8%	15.4%
Гадаад төрхөөр ялгах	13.5%	4.0%	Спорт, тоглоом, тэмцээн	19.0%	3.1%
Хүртээмжгүй орчин	10.3%	1.6%	Орчин дурдалгүй, ерөнхий тодорхойлолт	44.6%	63.1%
2024: шударга байдлын түвшин	4.14	3.90			

Эмэгтэй хүүхдүүд урт, дэлгэрэнгүй бичиж, ялгаварлалыг илүү мэдэрч, тодорхой нэрлэсэн. Орон нутгийн хүүхдүүд спорт, тэмцээн, нийтийн дэд бүтцийн тэгш бус байдлыг илүү тод мэдэрдэг.

ДҮГНЭЛТ

2024 оны тоон ба 2026 оны чанарын судалгааны үр дүнг нэгтгэн дараах дүгнэлтэд хүрэв.

1

Шударга байдлын ойлголт тогтвортой бөгөөд нас нэмэгдэх тусам тэлж байна.

Хүүхдүүд шударга байдлыг хүн бүрд адил тэгш хандах, үнэнч байх, буруугаа хүлээх, өөрийн хөдөлмөрөөр амжилтад хүрэх гэж ойлгодог. Нас нэмэгдэх тусам үүнийг эрх тэгш байдал, авлига, төрийн тогтолцоотой холбох нь нэмэгддэг тул шударга ёсны боловсролыг насны онцлогт тохируулах шаардлагатай.

2

Хүүхдүүд шударга бус байдлыг ил болон далд олон хэлбэрээр таньж байна.

Ялгаварлан гадуурхалт, худал хэлэх, дээрэлхэлтээс гадна үнэлгээний тэгш бус байдал, танил тал, хөдөлмөрийг үл тоох, хүртээмжгүй орчин, хүүхдийн дуу хоолойг үл хүндэтгэхийг ч шударга бус гэж үздэг.

3

Сургууль давхар дүртэй.

Сургууль шударга ёсны мэдлэгийн хамгийн үр нөлөөтэй эх сурвалж ч хүүхдүүд шударга бус байдалтай хамгийн их тулгардаг орчин мөн. Багшийн тэгш бус хандлага, дүн, тэмцээний шүүлтэд танил тал нөлөөлөх нь хичээлээр олгож буй мэдлэгийн үр нөлөөг сулруулах эрсдэлтэй.

4

Үе тэнгийн орчин бага насны хүүхдийн гол эрсдэлт орчин.

Дээрэлхэлтийг сөрөг хүчин зүйл болгон нэрлэх нь 10–13 насанд 26.4% байснаа 16–18 насанд 9.4% болж буурсан. 2024 онд сурагчдын 42.2% нь найз нь шударга бус үйлдэл хийлгэхийг хүсдэг гэжээ. Урьдчилан сэргийлэх ажлыг бага ангиас эхлүүлэх хэрэгтэй.

5

Томчуудын үлгэр дуурайл хүчтэй нөлөөтэй.

Хүүхэд шударга байдлын талаар сонсож сурахаас илүү томчуудын өдөр тутмын үйлдлээс суралцдаг. 14.2% нь томчуудын шударга бус үйлдлийг дурдсан бөгөөд үйлдэгч нь багш, сургуулийн удирдлага, эцэг эх зэрэг томчууд байв.

6

Шударга байдлын төлөвшил тэгш бус нөхцөлд явагдаж байна.

Хүүхдүүд гадаад төрх, өрхийн орлого, эцэг эхийн албан тушаал, хүйс, угсаа, хөгжлийн бэрхшээлээр ялгаварлахыг нэрлэсэн. Охид ялгаварлалыг илүү мэдэрч, илүү тодорхой нэрлэж байна.

7

Орон нутагт үйлчилгээ, орчны хүртээмж, тэмцээний шүүлт илүү тод мэдрэгддэг.

Хөдөө, орон нутгийн хүүхдүүд сургуулийн дулаан, ус, гэрэлтүүлэг, спорт талбай, үдийн хоол, гудамжны гэрэлтүүлгийн ялгааг шударга бус гэж үздэг. Хүүхдүүдийн үзэж буйгаар үйлчилгээний тэгш хүртээмж бол дэд бүтцийн төдийгүй шударга ёсны асуудал юм.

8

Хүүхдүүд шударга бус байдлыг таньдаг ч зогсоох, мэдээлэх хариу үйлдэл сул байна.

71.2% нь шударга бус байдлыг нэрлэсэн ч 10.8% нь л хариу үйлдлээ өгүүлж, 2.7% нь томчуудад хандсан. Хүүхдэд “хаана, хэнд, хэрхэн” мэдэгдэх тодорхой төсөөлөл, аюулгүй суваг, мэдээлэл нь заавал шийдвэрлэгдэнэ гэсэн итгэл дутагдаж байна.

9

Авлигыг “арын хаалга” гэж таньж, зарим нь хэвшсэн үзэгдэл гэж үздэг.

Хууль, дүрэм журмын орчныг дурдах нь 10–13 насанд 1.4% байснаа 16–18 насанд 10.6% болж өссөн. Авлигыг “овсгоо” мэт үзэх хандлага өсвөр насанд нэмэгдэж байгаа нь авлигыг үл тэвчих соёл, шударга ёсны төлөвшилд эрсдэл учруулж байна.

10

Шударга байдал нь нийтийн болон байгаль орчны асуудал ч мөн.

Хүүхдүүд хог хаях, байгаль орчныг сүйтгэх, аюултай орчин, дэд бүтцийн ялгааг шударга бус гэж үзэж, нийтийн эрх ашиг, бусдын аюулгүй байдлыг шударга байдлын нэг хэсэг гэж ойлгож байна.

11

Сөрөг хүчин зүйлс гэр бүл, сургууль, нийгмийн гурван түвшинд давхцаж байна.

Хүүхдийн шударга байдалд сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлс бага насанд дээрэлхэлт, гэр бүл доторх тэгш бус хандлагаар давамгайлал, өсвөр насанд хэвшмэл үзэл, танил тал, авлига, эрх мэдлийн давуу байдал зэргээр илэрч байна. Цахим орчны нөлөөг хүүхдүүд бараг дурдаагүй ч энэ нь “далд” эрсдэл байж болзошгүй.

Нэгтгэн дүгнэвэл, хүүхдийн шударга байдлын төлөвшил нь зөвхөн хүүхэд, гэр бүлийн хариуцлага биш. Энэ нь хүүхдийн өдөр тутам харьцаж буй сургууль, төрийн үйлчилгээ, нийтийн орчинд шударга ёс, ил тод байдал хэрхэн хэрэгжиж байгаагийн бодит илэрхийлэл юм.

ЗӨВЛӨМЖ

Судалгааны дүгнэлтэд үндэслэн оролцогч талуудад дараах зөвлөмжийг хүргэж байна.

Боловсролын байгууллага, сургуульд

- Дүн, олимпиад, тэмцээн, шагнал, элсэлт, сонгон шалгаруулалтын журмыг хичээлийн жилийн эхэнд нийтэд ил тод мэдээлэх, шүүгч, багш өөрийн хүүхэд, хамаарал бүхий этгээд оролцсон шалгаруулалтаас татгалзах журам нэвтрүүлэх.
- Багшийн ялгаваргүй хандлагыг ёс зүйн хяналтад тусгаж, хүүхдийн нэрээ нууцалсан санал асуулгаар жил бүр үнэлэх.
- Гомдол, мэдээлэл хүлээн авах сувгийг хүүхдэд ээлтэй ажиллуулж, хариу өгөх хугацааг тогтоох, мэдээлсэн хүүхдийн нууцыг хадгалж, дарамтлахыг хориглох.
- Дээрэлхэлт, үе тэнгийн шахалтаас урьдчилан сэргийлэх ажлыг дүрд тоглолт, кейсээр бага ангиас эхлүүлэх.
- Хүүхдийн шударга байдлыг төлөвшүүлэх ёс зүй, ёс суртахууны зөв төлөвшил олгоход чиглэсэн сургалтын хөтөлбөрийг насны ангилал, орчин үеийн чиг хандлагад нийцсэн байдлаар орох.
- Сурагчийн зөвлөл, ангийн даргын сонгуулийг ил тод, тэгш оролцоотой зохион байгуулж, хүүхдэд хамаарах шийдвэрийг хүүхэдтэй хэлэлцэх.
- Сургуулийн дулаан, ус, гэрэлтүүлэг, налуу зам, спорт талбайн хүртээмжийг үнэлж, засч сайжруулах, хөдөө орон нутгийн сургуулийн орчны хүртээмжид тэргүүн ээлжинд анхаарах.

Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжлийн байгууллагад

- 108 утас, сургуулийн мэдээлэх суваг, хүүхдийн эрхийн байцаагчаар ирсэн мэдээллийг нэгдсэн санд бүртгэж, шийдвэрлэлтийг хянах, мэдээлсэн хүүхдэд хариу өгөх стандарт тогтоох.
- Хүүхдийн төлөө зөвлөлөөр хүүхдийн саналыг тогтмол сонсож, хэрхэн шийдвэрлэснийг хүүхдэд ойлгомжтой тайлагнах.
- Эцэг эхэд зориулсан сургалтад ах дүүд тэгш хандах, гэрийн ажлыг шударга хуваарилах, хүчирхийлэлгүй эерэг хүмүүжлийн агуулга тусгах.
- Нийтийн орчны аюулгүй байдал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хүртээмжийг хүүхдийн оролцоотой үнэлэх.
- Хүүхдийн төлөө зөвлөлөөр энэхүү судалгааны үр дүнг хэлэлцүүлж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тухайн нутаг дэвсгэрийн хүүхэд хамгааллын ажлын төлөвлөгөөнд тусгах.

Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, Засаг дарга нарт

- Хүүхдийн саналыг орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөгөө, Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хэмжигдэхүйц зорилтоор тусгах.
- Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Хүүхдийн төлөө зөвлөлийн хуралдаанд хүүхдийн төлөөллийг тогтмол оролцуулах.
- Сум, дүүргийн хүүхдийн чуулганыг жилд нэгээс доошгүй удаа хуралдуулж, шийдвэрлэлтийг дараагийн чуулганд тайлагнах.
- Нийтийн орчны аюулгүй байдлын үнэлгээг фото дуу хоолой, гар зураг зэрэг хүүхдэд ээлтэй аргаар жил бүр хийж, хөрөнгө оруулалтад тусгах.

Авлигатай тэмцэх газарт

- Хүүхдэд чиглэсэн сургалт, нөлөөллийн хөтөлбөрийг хэвшмэл үзэл, дээрэлхэлт, томчуудын буруу үлгэр дуурайл, “арын хаалга”-нд төвлөрүүлж, авлигыг “овсгоо” гэх ойлголтыг өөрчлөх ахлах ангийнхныг тэргүүлэх зорилтот бүлэг болгох.
- Ойр дотны хүний шударга бус үйлдлийг мэдэгдэх нь “урвах” бус, хамгаалах үйлдэл гэдгийг бодит кейсээр ойлгуулах.
- Хүүхдийн зураг, бичвэрээр нөлөөллийн контент бүтээж, “Шударга ёсны клуб”-ийг сургуулиудад өргөжүүлэх.

Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яаманд

- Цахим дээрэлхэлт, хуурамч мэдээлэл түгээх, бусдын бүтээлийг зөвшөөрөлгүй ашиглах нь шударга бус болохыг хүүхдэд таниулах.
- Хүүхдэд үл тохирох контентын хязгаарлалтын түвшинд стандарт тогтоох холбогдох зохицуулалтыг бий болгох.
- 108 утас болон цахим мэдээлэх сувгийг хүүхдийн хэрэглэдэг платформуор тогтмол сурталчлах.

Эцэг эх, асран хамгаалагчдад

- Ах, эгч, дүүд анхаарал халамж, боломжийг тэгш хуваарилж, гэрийн ажлыг нас, хөгжилд нь нийцүүлэн шударга хуваарилах.
- Хүүхдээ хүндэтгэн сонсож, “хүүхэд учраас” гэж саналыг нь үл тоомсорлохгүй байх.
- Хүчирхийлэлгүй, учирлан ойлгуулах эерэг хүмүүжил хэрэглэж, хүүхдийн шударга үйлдлийг урамшуулах.
- Шударга байдлын талаар тогтмол ярилцаж, хүүхдийн дүн, элсэлт, тэмцээнд танил тал ашиглахгүй байх.
- Хүүхэдтэйгээ хамт хандах сувгаа мэдэх: 108 утас, сургуулийн нийгмийн ажилтан.

Хүүхэд шударга байдлыг томчуудын хэлсэн үгээс илүү хийсэн үйлдлээс сурдаг. Иймд зөвлөмж бүрийн гол санаа нэг: томчууд өөрсдөө шударга байж, хүүхдийн үгийг сонсож, хүүхдийн саналыг шийдвэртээ тусгах.

ХҮҮХДҮҮДИЙН ХҮСЭЛТ

Бүгдийг хамруулаач

Тэгш харьцаач

Бидний үгийг сонсооч

Судалгаанд оролцсон хүүхдүүд томчуудаас энгийн бөгөөд тодорхой зүйл хүсэж байна. Тэдний хүсэлтийг сонсож, гэр бүл, сургууль, орон нутгийн шийдвэрт тусгах нь томчуудын үүрэг юм.

ШУДАРГА БУС ЗҮЙЛ АНЗААРВАЛ

АНЗААР

Шударга бус зүйлийг таньж мэд.

ХЭЛ

Өөрөө эрсдэлд орохгүйгээр байр сууриа илэрхийл.

МЭДЭГД

Итгэдэг том хүн, багш, нийгмийн ажилтанд хэл.

ХҮҮХДИЙН ТУСЛАМЖИЙН УТАС

108

Шударга бус байдал, дээрэлхэлт, хүчирхийлэлд өртсөн эсвэл гэрчилсэн үедээ

“Энэ бүхнийг зөвөөр харж чадвал
Шударга ёс тогтоно.”

14 настай, Хэнтий аймаг, гар зургийн бичвэр

ХАВСРАЛТ

ХҮҮХДҮҮДИЙН ДУУ ХООЛОЙ

Энэ хэсэгт судалгааны тайланд орсон хүүхдүүдийн бүх ишлэл болон фото зураг, гар зургийг нэгтгэлээ. Хүүхдүүдийн үгийг бичсэн, хэлсэн хэвээр нь засваргүй оруулж, ард нь зөвхөн нас, аймаг, дүүргийг заав.

Бидний үгийг
сонсооч!

ШУДАРГА БАЙДАЛ ГЭЖ ЮУ ВЭ?

“Шударга байдал гэдэг нь чин үнэн байдлыг хэлж, хүн болгонд тэгш хандахыг хэлдэг гэж боддог. Шударга бус байдал гэдэг нь бусдыг ялгаварлах, тэгш бус байхыг хэлдэг.”

15 настай, Орхон аймаг

“...ямар ч хүн үндэс угсаа, гарал, шашин шүтлэг, нас, хүйс нийгмийн гарал байдал эрхэлсэн ажил, албан тушаал, мэдлэг боловсролоороо ялгаварлан гадуурхагдан, ангилалд орохгүй байх гэх мэт юм.”

15 настай, Дархан-Уул аймаг

“Шударга байдал гэдгийг би бүгдэд нь адилхан хандахын оронд бүгдэд нь эрх тэгш байхад хэрэг болж байгаа зүйлийг нь хангах гэж боддог.”

14 настай, Дорноговь аймаг

“...яг ижилхэн юм бүгдэд нь өгөх биш, адил нөхцөл бий болгож өгөхийг шударга байдал гэж бодож байна.”

17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг

“Өөрийн хүчээр амжилт гаргах ба хүнээс хуулахгүй амжилт гаргах.”

11 настай, Дорнод аймаг

“Шударга байдал гэдэг юуны өмнө өөртөө шударга байхаас эхэлдэг.”

16 настай, Дархан-Уул аймаг

“Шударга байдал гэдэг нь хүн бүхэнд тэгш хандах явдал. Мэдээж нэг нь залхуурч сууж байхад нөгөө нь хөдөлмөрлөөд яг адил зүйл авна гэсэн үг биш.”

15 настай, Завхан аймаг

“Хэрэв ном авч хүрэхгүй байвал авч өг гэж зодох нь шударга бус. Аваад өгөөч гэж гуйвал шударга.”

11 настай, Налайх дүүрэг

ШУДАРГА БУС БАЙДЛЫН ОЛОН ХЭЛБЭР

"Хамгийн ойрын зүйл гэхэд л хүүхдүүд нэгнийгээ арьс өнгөөр нь ялгаварлаж байна."

15 настай, Орхон аймаг

"Би анх үндэс угсаа, дээлээсээ ичдэг байсан. Сургуулийн үндэсний хувцасны өдрөөр найзуудтайгаа ярилцаж байгаад буриад дээлээ өмссөн. Хүн бүр 'Гоё байна' гэж хэлсэн. Одоо би буриад гэдгээрээ бахархдаг."

15 настай, Сүхбаатар аймаг

"...Хөвгүүд гадаа цэцэгтэй талбайд тоглож, цэцэг тастаж байхад жижүүр ах найз бид хоёрыг цэцэг тастаж байна гэж бодоод бид хоёрыг загнаж эхэлсэн. Тэгээд бид хоёр тастаагүй гэж хэлтэл бид хоёрын үгэнд итгээгүй харин ч эсрэгээрээ бид хоёрыг та хоёр л тастсан гэж загнасан..."

12 настай, Сүхбаатар аймаг

"...нэг сургуульд тэнцэх гэж шалгалт өгч байхад өөр хүүхэд шалгалт өгөлгүй дундаас нь орох жишээний өөрөөр хэлбэл арын хаалга гэж энэ л байх."

15 настай, Багахангай дүүрэг

"Сургууль болоод ажлын байранд элсэхийн тулд авлига өгөх нь шударга бус байдлыг харуулах, нийгэмд байх хамгийн тод үйл явдал. Үүнийг овсгоо, самбаа гэж харах хүмүүс олонтоо."

16 настай, Сүхбаатар дүүрэг

"Хаана ч арын хаалга байдаг нийгэмд яаж шударга ёсыг олох вэ? Би үнэхээр мэдэхгүй байна."

17 настай, Сүхбаатар дүүрэг

“...манай нэг таньдаг эгч манай 2 найзад тус бүрд 5 мянган төгрөг өгчхөөд надад өгөөгүй. Үүний оронд бид гуравт гурвууланд нь өгсөн бол шударга байх байсан.”

13 настай, Сүхбаатар аймаг

“Уг нь марафоны гараа бүгд нэг газраас эхэлдэг ч бодит амьдралд ямар байдаг гээч, хэний, ямар мэргэжилтэй хүний хүүхэд болж төрснөөс шалтгаалж гараа бүр өөр байдаг.”

15 настай, Хөвсгөл аймаг

СУРГУУЛЬД

Тайлангаа боловсролын байгууллагад мөн хүргэж ажиллахыг хүсье. Яагаад гэвэл бидэнд хамгийн их мэдлэгийг олгодог багш нар шударга бус байдлыг маш их гаргадаг учир тайландаа заавал нэмж бичээрэй.”

17 настай, Дархан-Уул аймаг

“...хичээл хийдэггүй хүүхэд дүн дээрээ 100% авдаг. Яагаад гэх юм бол ээж аав нь том захирал нтр байвал арын хаалга ашигладаг. Хичээл хийдэг хүүхэд нь харин муу авч болно.”

14 настай, Говьсүмбэр аймаг

“...уралдаан тэмцээнд хангалттай хичээл зүтгэл гаргаж оноондоо тэнцэж гарч ирсэн ч зохион байгуулах багаас нь өөрийнхөө хүүхдийг шагналт байранд шалгаруулж байгаа нь шударга бус.”

15 настай, Архангай аймаг

“Хичээл тарсны дараа их цэвэрлэгээ хийхэд багш хөвгүүдийг явуулаад охидыг их цэвэрлэгээ хийлгэдэг нь шударга бус юм шиг санагддаг.”

11 настай, Хэнтий аймаг

"...сургууль бүр гэрэлтүүлэг сайтай байдаггүй, сургууль бүрд хүртээмжтэй анги танхим байдаггүй, сургууль бүр өвөлдөө дулаан байдаггүй, сургууль бүр тогтмол цэвэр устай байдаггүй, сургууль бүрд ил болон далд хэлбэрээр дээрэлхэлт үргэлж байдаг..."

14 настай, Ховд аймаг

"Шударга бус байдал нь сургууль дээр их ажиглагддаг. Дунд ангид байхад дээрэлхэл их байдаг байсан."

13 настай, Налайх дүүрэг

"...нэг хүүхэд хөдөлмөрлөж сайн дүн авч байхад нөгөө хүүхэд нь хуулах, хахууль өгөх, дүнгээ засах гэх мэт муу арга хэрэглэж сайн дүн авч байвал энэ нь шударга бус байдал юм."

13 настай, Хан-Уул дүүрэг

ГЭР БҮЛ БА ТОМЧУУД

"Аав ээж дүүдээ өг, дүүгээ хар гэх мэтээр байнга шаардлага тавьдаг нь заримдаа хэцүү байдаг, би ч адилхан хүүхэд болохоор найзуудтайгаа тогло-моор санагддаг."

11 настай, Чингэлтэй дүүрэг

"Том хүн, хүүхэд гэж ялгах. Хүүхэд болохоор үзэл бодлоо илэрхийлж болохгүй, дургүйцэж үгүй гэж хэлэх эрхгүй гэж заах нь шударга бус."

14 настай, Өвөрхангай аймаг

"Хүн гэр бүлээ сонгож төрдөггүй! Эцэг эх нь анх гар хүрээд зодож болох юм байна гэдэг логик сэтгэлгээг төрүүлдэг гэж би боддог."

14 настай, Хэнтий аймаг

“[Биднийг] шударга зөв бай гэдэг боловч өөрсдөө шударга гэж бодсон зүйлсээ зөрчдөг. Бид та нараас харж суралцдаг.”

17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг

“Манай эмээ зөндөө олон ач зээ нартай аль нь ч ирсэн ялгалгүй харьцаж бүгдэд нь ижил 3 чихэр өгдөг. ... Энэ надад хамгийн шударга зүйл.”

17 настай, Увс аймаг, фото зургийн тайлбар

“Манай ээж надтай үргэлж ярилцаж сонсдог энэ нь надад шударга санагддаг.”

16 настай, Баянгол дүүрэг

“Эрэгтэй юм байж юунд нь уйлдаг юм. [...] Хүүхэд бүр ижил тэгш өсөж бойжиж хайрлуулах эрхтэй байтал яагаад эрэгтэй хүүхэд уйлж болохгүй гэж.”

14 настай, Сүхбаатар аймаг

“Шударга бус зүйлийг би гэртээ хардаг, тоос соруулах зэрэг гэрийн хамаг ажлыг хийлгэчихээд, өөрөө ганцхан аяга угаадаг. Тэгээд аав, ээжийг ирэхэд өөрөө бүгдийг хийсэн гэж хэлдэг.”

14 настай, Сүхбаатар аймаг

“Жишээ нь би гэртээ ганцаараа байнга хоолоо хийдэг. Би байнга дүүгээ хардаг. Багш нар заримдаа хариулдаггүй.”

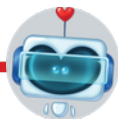
16 настай, Хан-Уул дүүрэг

“Шударга бус байдал нь томчууд хүүхдэдээ буруу шаардлага тавих. Чи заавал сайн сурах ёстой гэх мэт.”

15 настай, Налайх дүүрэг

ХҮРТЭЭМЖ, ОРЧИН, НИЙГЭМ

“Сургууль, эмнэлэг, дэлгүүр зэрэг хэрэгцээтэй газруудад налуу зам байдаггүй, зөвхөн шат л байдаг. Энэ нь шударга бус.”

15 настай, Дорнод аймаг

“Бололцоотой айлын хүүхдүүд зусланд 4-5 уулаа орж болж байна. Харин бололцоогүй айлын хүүхдүүд явж чадахгүй...”

12 настай, Хэнтий аймаг

“...зарим гудам гэрэлгүй байдаг бөгөөд харанхуй орчимд бэртэл гэмтэл ба нохойд хазуулах халтирч унах гэх зэрэг зүйл их болдог, замын эвдрэл гэмтэлтэй байх, санамсаргүй явж байгаад унаж байсан...”

14 настай, Ховд аймаг

“...би ангидаа тэргэнцэртэй найзтай. Найзыгаа хүргэж өгөхөд бэрхшээлтэй зүйл нь явган хүний зам байдаг. Түүнээс болж ихэвчлэн машины замаар явдаг.”

14 настай, Чингэлтэй дүүрэг

“Энэ зурсан зураг бол Халзан бүргэдэй уулыг ухаж, малтаж байгаа нь шударга бус санагддаг. Хүмүүс яагаад энийг ухаад байгаа вэ?”

13 настай, Ховд аймаг, зургийн тайлбар

“Сошиал медиа интернэт орчин маш хурдтай хөгжиж байгаатай холбогдуулан зөв зохисгүй зүйлсийг нийтэлж, хэн нэгнийг доромжлох, гутаах гэх мэт зүй бус харилцаа хандлага үйлдэл нь шударга бус.”

16 настай, Говь-Алтай аймаг

"дэлгүүр ороод авах зүйлсээ аваад касс дээр бичүүлэх гээд зогсож байхад урдуур хүн дайрч орох нь шударга бус."

11 настай, Дундговь аймаг

"Бүх хүн хонон өнжин урт оочир үүсгэж байхад том ар талаа ашигласан хүмүүс ямар ч оочир дараалахгүйгээр урдуур дайрч бензин авч байгаа."

16 настай, Өмнөговь аймаг

"Иргэдийн төлж буй татвараар баяждаг томчуудыг хараад шударга бус байдал гэж энэ л юм байна гэж боддог."

17 настай, Баян-Өлгий аймаг

ХАРИУ ҮЙЛДЭЛ БА ДУУ ХООЛОЙ

"Шударга бус гэж санагдсан зүйлээ шууд хэлчихдэг."

16 настай, Булган аймаг

"...бусад хүүхдүүд шиг зүгээр сууж байхын оронд тэр хүүхдүүдтэй тэмцэж, хамгаалж, хэлэх ёстой газарт нь хэлээд өгөх нь жинхэнэ хүн чанар, шударга байдал юм."

15 настай, Баян-Өлгий аймаг

"...багшийн өөдөөс нь бол хэлэх гэснээ шууд хэлчихдэг, харин ээж аавынхаа өөдөөс төдийлөн хэлж чаддаггүй."

15 настай, Чингэлтэй дүүрэг

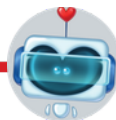
"...эхэндээ муухай санагддаг байсан, одоо тоохоо больсон доо"

14 настай, Говьсүмбэр аймаг (судлаачийн тэмдэглэлээс)

“Тэгээд яана гээч энэ үйл явц дахиад давтагддаг юм.”

15 настай, Хөвсгөл аймаг

“...хүмүүс, хүүхдүүд шударга бус байдлыг олж харах, хэнд хэлэх, шууд мэдэгдэх ёстой гээд эн талаар мэдлэгтэй болсон.”

17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг

“Багш нар сурагчдад эрх тэгш хандаж, ямар нэгэн үйл ажиллагаанд бүгдийг хамруулдаг баймаар байна.”

12 настай, Өвөрхангай аймаг

“Иймэрхүү шударга бус байдал бол ерөөсөө арилж байхгүй болно гэж бодохгүй байна. Харин багасаж улам цөөхөн болгох хэрэгтэй илүү их шударга талыг барьсан хүмүүс хэрэгтэй байдаг.”

17 настай, Сонгинохайрхан дүүрэг

“Чи хэлэх үгээ хэл, би хэлэх үгээ хэлье.”

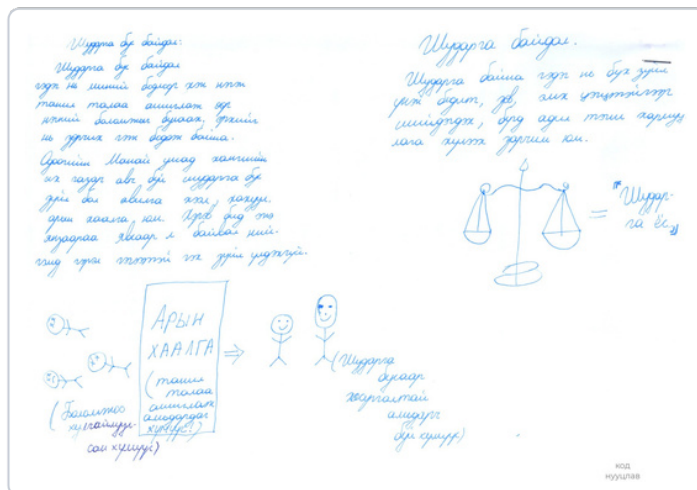
12 настай, Өвөрхангай аймаг, гар зургийн бичвэр

Бидний үгийг сонссон танд баярлалаа!

ХҮҮХДИЙН ГАР ЗУРГУУД

Судалгаанд оролцсон хүүхдүүдийн сканнердсан 16 гар зураг. Зурган дээрх бичвэрийг хүүхдийн бичсэн хэвээр нь оруулав. Оролцогчийн кодыг нууцалсан.

ГАР ЗУРАГ 1

“Арын хаалга”

“(Боломжоо хулгайлуулсан хүмүүс) ... АРЫН ХААЛГА (танил талаа ашиглан амьдардаг хүмүүс!) ⇒ (Шударга бусаар жаргалтай амьдарч буй хүмүүс)”

15 настай, Говь-Алтай аймаг

Хуудсаа хоёр хувааж, нэг талд нь танил тал, авлига, “арын хаалга”-ыг манай улсад хамгийн их газар авсан шударга бус зүйл гэж бичжээ. Танил талаа ашиглан “арын хаалга”-аар орсон хүмүүс шударга бусаар жаргалтай амьдарч, бусад нь боломжоо хулгайлуулжээ. Нөгөө талд нь шударга ёсыг жингээр дүрсэлсэн.

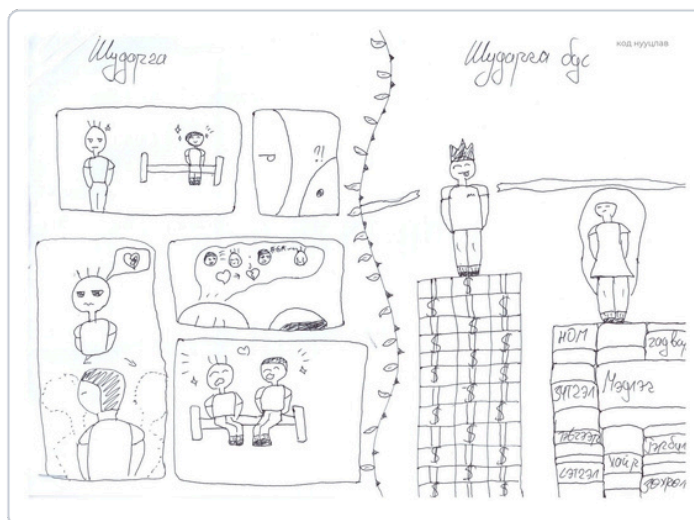
ГАР ЗУРАГ 2

Хөдөлмөр ба мөнгө

15 настай, Дархан-Уул аймаг

“Шударга бус” талд мөнгөн цамхаг дээрх титэмтэй хүү мэдлэг, зүтгэл, тэвчээр, хайраар босгосон цамхаг дээрх охиноос дээгүүр зогсож байна.

“Шударга” талд нь хов живийн улмаас муудалцсан хоёр найз эвлэрч, нэг сандал дээр инээлдэн сууж буйг комик хэлбэрээр зуржээ.

ГАР ЗУРАГ 3

“Танил талтай байсан бол...”

“Жоохон хөөрхөн бас танил талтай байсан бол энэ тэмцээнд түрүүлэх л байсан даа...”

16 настай, Баянхонгор аймаг

“Шударга бус байдал” талд тэмцээнд “миний охин” гэж баяр хүргүүлсэн хүүхэд түрүүлж, ялагдсан хүүхэд гуниглан бодож байна. “Шударга байдал” талд эмээ хоёр ач зээдээ тус бүр “3 чихэр” өгч байна.

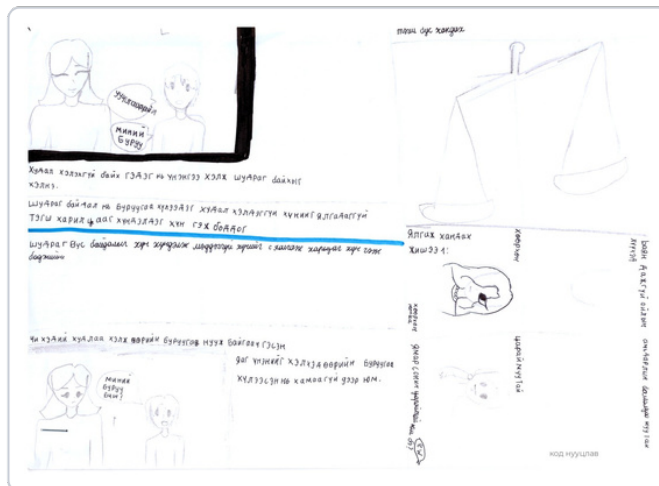
ГАР ЗУРАГ 4

“Ялгаж хандах”

“...яг үнэнийг хэлэхэд өөрийн буруугаа хүлээсэн нь хамаагүй дээр юм.”

13 настай, Өвөрхангай аймаг

Нэг талд нь буруугаа хүлээж “Уучлаарай, миний буруу” гэх, “Миний буруу биш!” гэж нуух хоёрыг харьцуулжээ. Нөгөө талд нь “хөөрхөн” ба “царай муутай”, “баян дажгүй айлын” ба “амьдралын боломж муутай” хүүхдэд ялгаатай хандаж байгааг харьцуулсан.

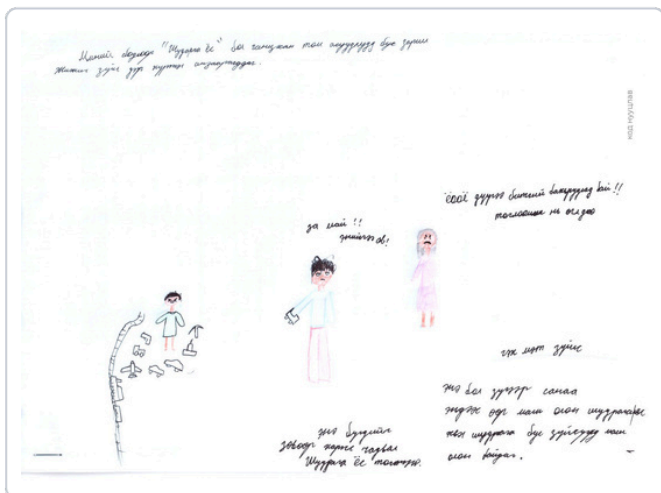
ГАР ЗУРАГ 5

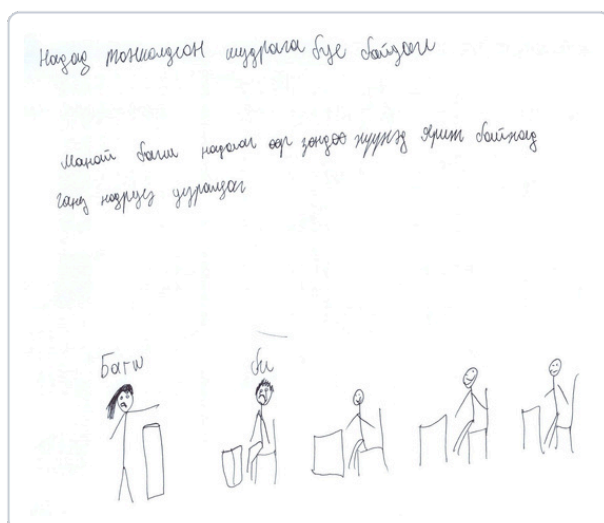
“Дүүгээ битгий бахируулаад бай!!”

“Дүүгээ битгий бахируулаад бай!! Тоглоомыг нь өгчих” ... “Энэ бүхнийг зөвөөр харж чадвал Шударга ёс тогтоно.”

14 настай, Хэнтий аймаг

Ээж нь ахыг дүүгээ гомдоохгүй байхыг сануулж, тоглоомыг нь өгөхийг хэлж байна. Шударга ёс “зарим жижиг зүйл дээр хүртэл анзаарагддаг” гэж бичжээ.

ГАР ЗУРАГ 6

“Манай багш ... ганц над руу уурладаг”

14 настай, Говьсүмбэр аймаг

Ангид олон хүүхэд ярьж байхад багш ганцхан түүн рүү уурлаж байгааг зуржээ. Зургийн гарчиг: “Надад тохиолдсон шударга бус байдал”.

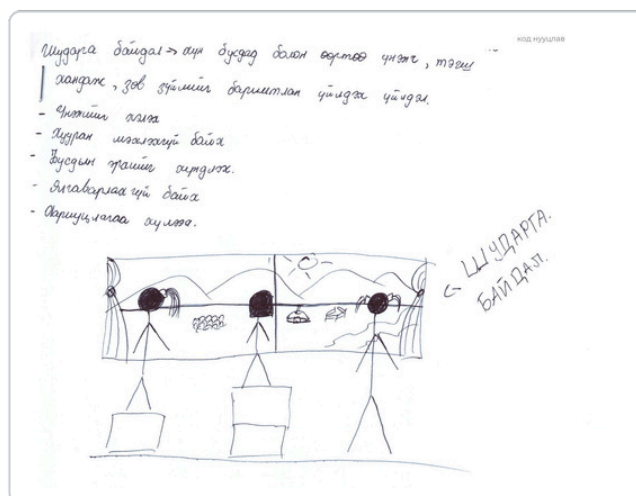
ГАР ЗУРАГ 7

Бүгд адилхан харна

“Шударга байдал” хүн бусдад болон өөртөө үнэнч, тэгш хандаж, зөв зүйлийг баримтлан үйлдэх үйлдэл.”

16 настай, Булган аймаг

Үнэнийг хэлэх, хууран мэхлэхгүй байх, бусдын эрхийг хүндлэх, ялгаварлахгүй байх, хариуцлагаа хүлээх гэж жагсаан бичжээ. Өндөр нам гурван хүн өөрт тохирох тооны хайрцаг дээр зогсож, цонхоор нэгэн ижил байгалийг харж байна.

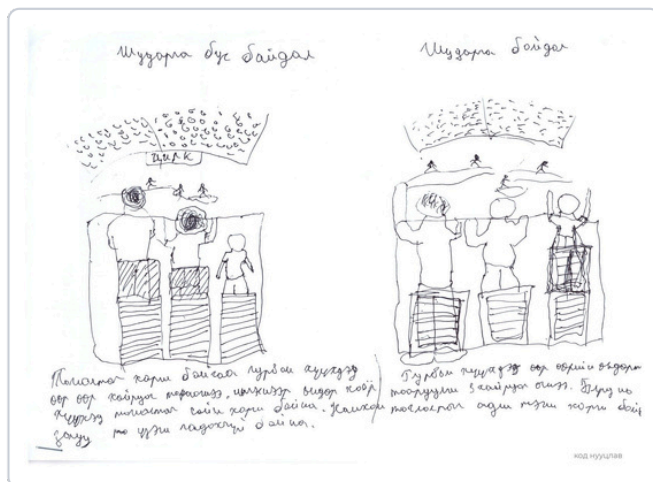
ГАР ЗУРАГ 8

Өндөрт нь тааруулсан хайрцаг

“Гурван хүүхдэд өөр өөрийн өндөрт тааруулж 3 хайрцаг өгчээ. Бүгд нь тоглолт адил тэгш харж байна.”

16 настай, Баян-Өлгий аймаг

“Шударга бус байдал” талд хайрцгийг тэгш бус тарааснаас өндөр хоёр хүүхэд тоглолтыг сайн харж, намхан хүүхэд харж чадахгүй байна.

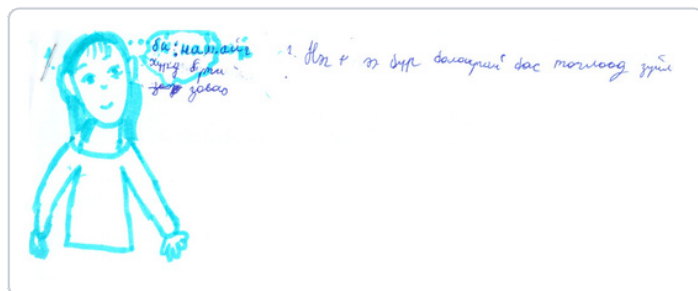
ГАР ЗУРАГ 9

“Эрх тэгш боломж”

“Шударга байдал гэдэг нь миний хувьд нас, бие, сэтгэхүй, үндэс угсаанаас үл хамааран эрх тэгш боломж олгохыг хэлнэ.”

16 настай, Булган аймаг

I хэсэгт илтгэгч “Асуулт байна уу?” гэхэд олон хүний дундаас нэг хүүхэд “Надад байна” гэж гараа өргөжээ. II хэсэгт олон хүнээр хүрээлэгдсэн хүүхдийг зурж, өсөх хөгжих боломжийг нь хаахгүй байхыг тэмдэглэсэн.

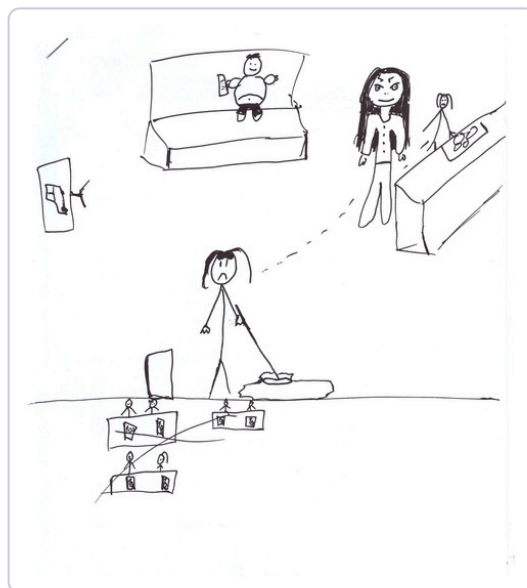

ГАР ЗУРАГ 11

“Намайг битгий зовоо!”

13 настай, Орхон аймаг

Охин бодлын бөмбөлөгтөө өөрийг нь зовоохгүй байхыг хүсэж бичжээ. Хүүхэд нэг нэгнээ ялгаварлан гадуурхахгүй, ижил тэгш тоглохыг хүссэн байна.

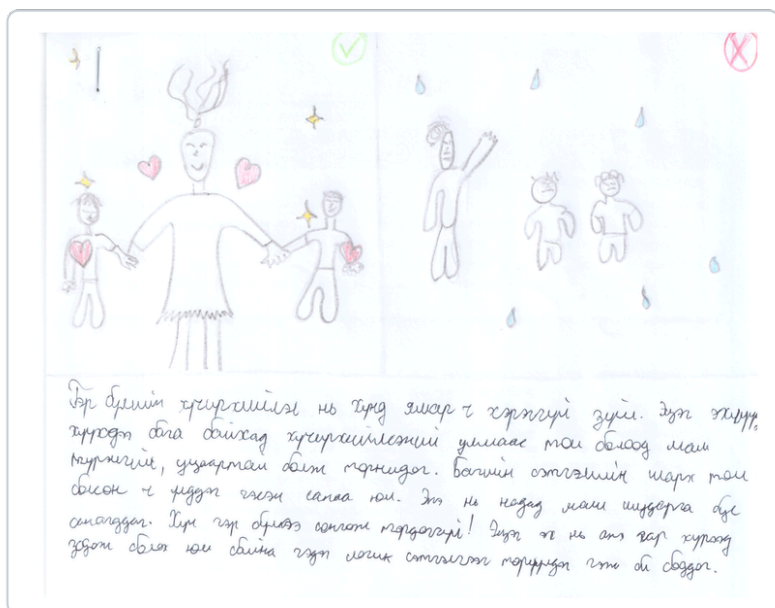
ГАР ЗУРАГ 10

“Би л дандаа гэр цэвэрлэдэг”

“Манай ээж надаар дандаа гэр цэвэрлүүлдэг энэ нь надад шударга бус санагддаг. Манай эрэгтэй дүүгээр хэзээ ч гэр цэвэрлүүлдэггүй учир нь хийморь нь уначихна гээд байдаг. Би л дандаа гэр цэвэрлэдэг.”

16 настай, Дундговь аймаг

Охид шал болон аяга таваг угааж байхад хүү буйдан дээр утсаар тоглон сууж, ээж нь охидыг хянаж байна.

ГАР ЗУРАГ 12 “Хүн гэр бүлээ сонгож төрдөггүй!”

“Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь хүнд ямар ч хэрэггүй зүйл. Эцэг эхчүүд хүүхдээ бага байхад хүчирхийлсний улмаас том болоод маш түрэмгий уцаартай болж төрнөдөг. Багын сэтгэлийн шарх том болсон ч үлддэг гэсэн санаа юм. Энэ нь надад маш шударга бус санагддаг. Хүн гэр бүлээ сонгож төрдөггүй! Эцэг эх нь анх гар хүрээд зодож болох юм байна гэдэг логик сэтгэлгээг төрүүлдэг гэж би боддог.”

14 настай, Хэнтий аймаг

Хуудасны дээд хэсэгт хайр халамжтай гэр бүлийг ногоон “зөв” тэмдгээр, хүүхдүүд рүүгээ гараа өргөсөн эцэг эхийг улаан “Х” тэмдгээр тэмдэглэн харьцуулжээ.

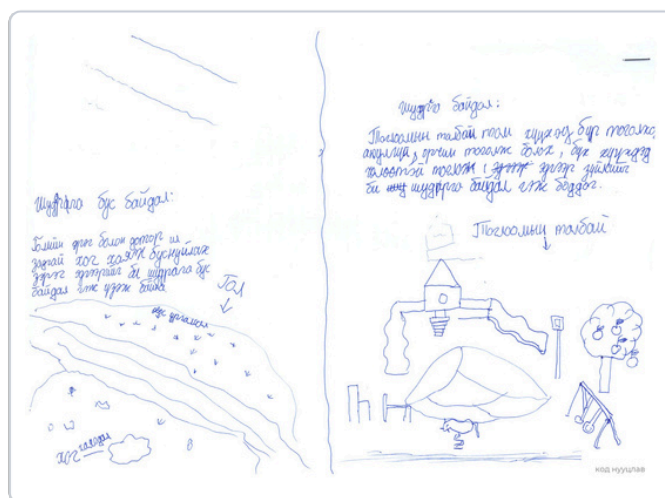
ГАР ЗУРАГ 13

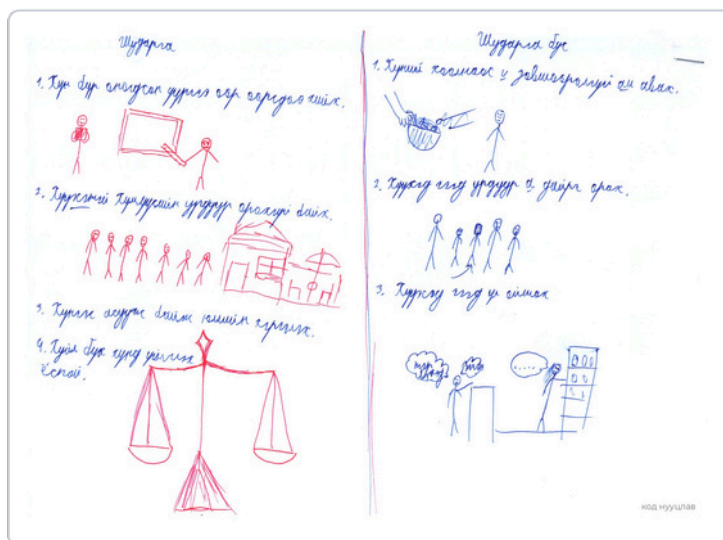
Тоглоомын талбай ба голын эрэг

“Голын эрэг болон дотор ил задгай хог хаяж бусниулах зэрэг эдгээрийг би шударга бус байдал гэж үзэж байна.”

15 настай, Ховд аймаг

“Шударга байдал” талд бүх хүүхэд аюулгүй, чөлөөтэй тоглох том тоглоомын талбайг, “Шударга бус байдал” талд хог хаягдал хаясан голын эргийг зуржээ.

ГАР ЗУРАГ 14

“Хүүхэд гээд үл ойшоох”

“Хууль бүх хүнд үйлчлэх ёстой.”

13 настай, Говь-Алтай аймаг

Улаанаар “Шударга” үйлдлийг (хүн бүр оногдсон үүргээ өөрөө хийх, дараалалд урдуур орохгүй байх, хүнээс асууж байж юмыг хэрэглэх, хууль бүх хүнд үйлчлэх), цэнхэрээр “Шударга бус” үйлдлийг (хүний хоолноос зөвшөөрөлгүй авах, хүүхэд гээд урдуур дайрч орох, хүүхэд гээд үл ойшоох) жагсааж, тус бүрийг зуржээ.

ГАР ЗУРАГ 15

“Юм авсан бол буцаагаад өгчихдөг”

“Миний бодлоор шударга ёс гэдэг нь хүмүүст муу зүйл хийсэн бол уучлалт гуйдаг хүмүүсээс юм авсан бол буцаагаад өгчихдөг. Хүн тэр хүнд ийм юм хэлээрэй гэхэд өөр юм хэлдэггүй хүмүүсийн шударга гэж боддог.”

12 настай, Хэнтий аймаг

Банк дээрэмдэж буй хүнийг цагдаа зогсоож, нөгөө талд нь бусдын юмыг буцааж өгч буйг зуржээ.

Зураг бүр нэг түүх өгүүлдэг!

ГАР ЗУРАГ 16 “Чи хэлэх үгээ хэл, би хэлэх үгээ хэлье”

“Шударга бус нь бид хэд анхаарлын төвд байхгүй ичиж сандраад үгүй ээ би тэгэхгүй ингэхгүй гээд өөрийгөө ойлгохгүй яваад байвал чи шударга бус байна гэсэн үг ... Нэг хандлага дээр бүрэн ойлгож сандрахгүй өөрөө яг байгаагаараа байхад шударга байдал чинь илт харагдана. ... хэлмээргүй зүйлээ шударгаар хэлэх нь зөв.”

12 настай, Өвөрхангай аймаг

Хуудасны нэг талд шударга бус ба шударга байдлын тухай эссэ бичжээ.

Нөгөө талд нь бусдын шахалтаар дургүй үгээ хэлж буй охиныг “Шударга бус”, “Чи хэлэх үгээ хэл, би хэлэх үгээ хэлье” гэж өөрийн үгээ өөрөө хэлж буй охиныг “Шударга байдал” гэж зуржээ.

ГАР ЗУРАГ 17

“Энэ бол миний өвөө эмээ, ээж”

“ Би өвөө эмээтэйгээ энэ байшиндаа байхдаа аз жаргалтай байдаг байсан. Энэ надад хамгийн л шударга санагддаг. Өвөө эмээ маань надад худал хэлдэггүй, үнэн зөвөөр байдаг байсан. Өвөө эмээ байхгүй болоход бүгд надад худал хэлдэг болсон.

/Судлаачийн тэмдэглэлээс/

12 настай, Түр хамгаалах байрны гэрч хохирогчийн байранд байсан охин

ШУДАРГА БАЙДАЛ ХҮҮХДИЙН НҮДЭЭР

Энэхүү товхимолд 21 аймаг, нийслэлийн 9 дүүргийн 274 хүүхдийн дуу хоолойд тулгуурлан хүүхдүүд шударга болон шударга бус байдлыг хэрхэн ойлгож, өдөр тутамдаа хэрхэн мэдэрч байгааг, мөн тэдний хүсэлтийг нэгтгэлээ.

ХҮҮХДИЙН ТУСЛАМЖИЙН УТАС 108

АВЛИГЫГ МЭДЭЭЛЭХ УТАС 1110

Авлигатай тэмцэх газар
Хүүхэд, гэр бүлийн хөгжил, хамгааллын ерөнхий газрын харьяа
Сургалт, судалгаа, мэдээллийн төв